

ÇOKLU DEZAVANTAJLILIK BAĞLAMINDA TEK EBEVEYN KADIN ÖĞRETMENLERİN MADDİ KOŞULLARI VE GEÇİM STRATEJİLERİ: ANKARA ÖRNEĞİ

 Başak Işıl ALPAR^a

 Şeyma ÇİÇEK^b

 Büşra ÖZLÜ^c

 Murat FİLİK^d

Özet

Birden fazla dezavantajın varlığı durumunun aynı kişide birleşmesiyle meydana gelen çoklu dezavantajlılık bağlamında dünyada ve Türkiye’de sayıları gün geçtikçe artmakta olan tek ebeveyn kadınların durumu dikkat çekmektedir. Kadınlar ücretli ve ücretsiz emekleri ile iktisadi ve sosyal hayatın devamlılığında kilit bir noktada yer almakta, çocuk yetiştirmek gibi ağır bir görevi tek başlarına üstlendiklerinde ise başka olgular devreye girmektedir. Bu konumdaki kadınların çalışan yoksulluğu yaşamaları ise maddi koşulların ve geçim stratejilerinin önemini artırmaktadır. Bu çalışmanın amacı; Türkiye’de anne ve çocuklardan oluşan çekirdek ailelerin, tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan aileler içindeki oranının en yüksek olduğu il olan Ankara’da devlet okullarında görev yapan tek ebeveyn kadın öğretmenlerin maddi koşullarının ve geçim stratejilerinin olgular üzerinden incelenmesidir. Çalışma fenomenoloji deseninde tasarlanmış, yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Geçim stratejileri ihtiyaçları öteleme, daha az maliyetli olanı ikame etme, borçlanma, ek gelir ve klasik tasarruf yöntemleri üzerinden şekillenmiştir. Ek gelir imkanlarını sınırlandıran, hem nitelikli hem çalışan kadın olma avantajını dezavantajlılığa dönüştüren olgulara rastlanmıştır. Türkiye’de tek ebeveyn, nitelikli ve çalışan yoksul olan kadınların sosyo-ekonomik profiline duyarlı özel sosyal politika önlemlerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çoklu dezavantaj, Kadın tek ebeveyn, Öğretmen, Nitelikli çalışan yoksulluğu, Geçim stratejileri.

^a Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, basakalpar@istanbul.edu.tr

^b Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı, cicekseyma2022@ogr.iu.edu.tr

^c Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, busraozlu@ogr.iu.edu.tr

^d Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, muratfilik@ogr.iu.edu.tr

Makale Geliş Tarihi: 10.01.2023, Makale Kabul Tarihi: 15.02.2023

MATERIAL CONDITIONS AND LIVELIHOOD STRATEGIES OF LONE PARENT-FEMALE TEACHERS IN THE CONTEXT OF MULTIPLE DISADVANTAGES: THE CASE OF ANKARA

Abstract

The situation of lone-parent women, whose numbers are increasing day by day around the world and Türkiye, draws attention in the context of multiple disadvantages that occur when the presence of more than one disadvantage is combined in the same person. With their paid and unpaid labor, women are at a critical point in maintaining their economic and social life. Other phenomena come into play when they undertake the heavy duty of raising children on their own. The fact that women in this position experience working poverty increases the importance of financial conditions and livelihood strategies. This study examines the economic conditions and livelihood strategies of single-parent female teachers working in public schools in Ankara, the province with the highest ratio of nuclear families consisting of mothers and children among families comprised of single parents and children in Türkiye. The study was designed in the phenomenology pattern, and a semi-structured interview method was carried out. Livelihood strategies have been shaped by postponing needs, substituting the less costly ones, borrowing, additional income, and classical saving methods. Cases that limit additional income opportunities and turn the advantage of being qualified and working women into disadvantages have been encountered. There is a need for special social policy measures sensitive to the socio-economic profile of single-parent, qualified, and working poor women in Türkiye.

Keywords: Multiple disadvantages, Female lone parents, Teacher, Qualified working poor, Livelihood strategies.

Giriş

Tek ebeveynli aile sınıflandırmasına giren ailelerin sayısı dünyada ve Türkiye’de gün geçtikçe artmaktadır. Boşanma, ölüm, kişisel tercihler, geçici durumlar vb. sebeplere göre değişkenlik gösteren koşullarla tek ebeveyn olarak yaşamını sürdüren kişilerin önemli bir çoğunluğunu ise kadınlar oluşturmaktadır (European Community Statistical Office [EUROSTAT], 2017, s. 2; Hemingway 2022, Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2022b).

Esasen kadın emeği iktisadi ve iktisadi olmayan (ücretli-ücretli olmayan) biçimleri ile özel olarak değerlendirilmesi gereken bir alan sunmaktadır. Güçlü bir şekilde cinsiyete dayalı olan tek ebeveynlik ve dolayısıyla kadınlara ait dezavantajların da çoğunlukla emek piyasası (Nieuwenhuis & Maldonado, 2018, s. 171) ve hane içi ücretsiz emek üzerinden şekillendiği anlaşılmaktadır. Halihazırda emek piyasalarında kadınların yaşadıkları (düşük ücret, ayrımcılık vb.) muhtelif dezavantajlara tek ebeveyn olma durumu da eklendiğinde, daha fazla mali kaynak ihtiyacı gündeme gelmekte ve tek ebeveynli aileler kırılgan bir sosyal risk grubu olarak karşımıza çıkmaktadır (Gönülaçan-Özer & Öztürk, 2022, s. 223, 232). Araştırmalara göre hane geliri, ailenin bugün ve gelecekteki yaşam standardını ve yaşam kalitesini belirleyen önemli bir göstere olduğu gibi, bu gelirden hanedeki çocukların aldığı pay, çocukların iyi olma hallerinin önemli bir belirleyicisidir (Müdürrisoğlu vd., 2013, s. 5). Tek ebeveyn olan kadınların maddi koşulları ve geçim stratejileri ise hane bütçesi üzerinde etkili olan unsurlardan biridir. Anne ve babanın bir arada olduğu tek gelirli ailelerde çalışmayan ebeveyn hane içi işlerle ya da piyasalaştırıldığında ücret karşılığı yapılabilecek işlerle ilgilenebilmekte ve bu durum hane gelirine katkı sunabilmektedir. Anne ve babanın bir arada olduğu çift gelirli ailelerde ise ebeveynlerden birinin

gelirindeki azalma diğerinin geliri ile telafi edilebilmektedir. Ancak tek ebeveynli ailelerde bu mekanizmaların eksikliği dikkat çekmektedir. Diğer yandan, çift gelirli hanelerin çoğunlukta olduğu toplumlarda tek ebeveyn olarak geçimini sürdüren ailelerin göreceli yoksulluk yaşama ihtimalinin daha fazla olduğu görülmektedir (Nieuwenhuis, 2022, s. 116).

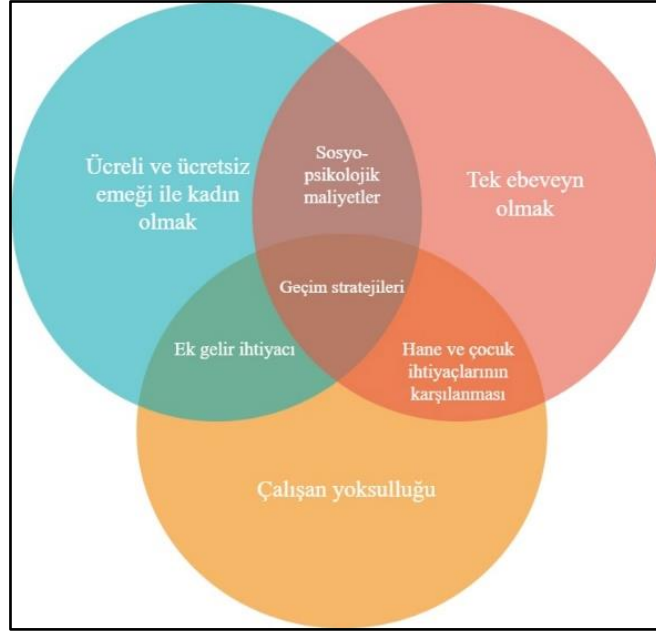
Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de tek ebeveyn olan kadın öğretmenlerin maddi koşullarını ve geçim stratejilerini kadınların çoklu dezavantajlılığı (tek ebeveyn kadın olmak ve çalışan yoksulluğu) bağlamında Ankara ili özelinde yaşanmış olgular üzerinden ele almaktır. Nitel araştırma kapsamında çalışma hayatında kadın ve tek ebeveyn anne olarak hane geçiminden sorumlu olma durumu ile öğretmenlerin mevcut şartlardaki gelir düzeyi göz önüne alınarak örneklemin çerçevesi belirlenmiştir. Konunun sınırları içinde kalmak kaydıyla literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Çalışmada gerçekleştirilen nitel araştırma vasıtasıyla katılımcıların maddi koşulları ve geçim stratejilerine dair olgular ortaya konmuştur. Bulgular ve katılımcıların sosyal politika beklentileri üzerinden literatüre katkı sunulması amaçlanmıştır.

Tek ebeveynli ailelerin kırılma durumu sebebiyle (Coşan, 2018, s. 259) karşılaştıkları sorunlar ekonomik, sosyal ve psikolojik olarak sınıflandırılabilir. Bu süreçte çocuğun sorumluluğunun büyük ölçüde tek bir ebeveynde olması; bakım yükünü artırmakta, kendini yetersiz hissetme, işlere yetişememe gibi durumlar söz konusu olabilmektedir (Acar, 2001, s. 19). Bu çalışmada söz konusu zorluklardan ekonomik olanlarına odaklanılmıştır. Ancak ekonomik zorlukları tetikleyen sosyal ve psikolojik konulara gerek duyuldukça yer verilmiştir.

A. ÇOKLU DEZAVANTAJLILIĞIN KESİŞİMİNDE TEK EBEVEYN KADINLAR VE ÇALIŞAN YOKSULLUĞU

Çeşitli disiplinlerde yer almakta olan çoklu ihtiyaç kavramları, sosyal politikalar bağlamında çeşitli gruplara ve bu grupların ihtiyaçlarına işaret etmektedir. Çoklu ihtiyaç ile ilişkili kavramlar *birden çok yetersizlik*, *çoklu dezavantaj*, *ikili tanı*, *yüksek destek ihtiyaçları* (Rosengard vd., 2007, s. 6), *birden fazla ve karmaşık ihtiyaçlar* (Bramley vd., 2015, s. 11) veya *çift tanı*, *çoklu engellilik/bozukluk/istisnalar* (Diamond vd. 2014, s. 14’den aktaran Ak, 2019, s. 14) şeklinde literatürde yer almaktadır. Bu kavramlar bazen birbirinin yerine kullanılmakta olduğundan; bu kadar geniş bir kavram yelpazesi anlam aşınması tehlikesini de beraberinde getirmektedir (Rosengard vd., 2007, s. 13). Yine de en temel anlamıyla çoklu ve ciddi dezavantajlılık durumu, bir dizi yapısal, sistematik, ailevi ve kişisel faktörün bir araya gelmesinin sonucu olarak değerlendirilmektedir (Bramley vd., 2015, s. 44).

Çalışma kapsamında ücretli ve ücretsiz emek bağlamında tek ebeveyn kadın olmak ve çalışan yoksulluğu temel çoklu dezavantajlılıklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşağıda Şekil 1’de bu çalışma kapsamında üç önemli dezavantaj faktörünün kesişiminde ele alınan konulara yer verilmiştir.

Şekil 1. Çoklu Dezavantaj Faktörleri ve Kesişim Kümeleri (Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Çalışmada söz konusu her üç dezavantaj faktörünün birbiri ile kesişen noktaları bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile dezavantajlılığa neden olan unsurlar birbiri ile ilişkili sonuçları beraberinde getirmektedir. Örneğin kadın olmak tek ebeveynlik ile birleştiğinde birtakım sosyo-psikolojik maliyetleri beraberinde getirebilmektedir. Kadın olmak ile çalışan yoksulluğunun kesişiminde ek gelir ihtiyacı doğabilmekte, tek ebeveynlik ve çalışan yoksulluğunun kesişiminde ise hane ve çocuk/ların ihtiyaçlarının karşılanması gündeme gelmektedir. Hepsinin ortak kesişim noktası ise çalışma kapsamında geçim stratejileri başlığı altında ele alınmıştır. Araştırma sonuçlarından önce ilgili unsurların dezavantaja nasıl dönüştüğü kısaca açıklanacaktır.

1. Tek Ebeveyn Kadınlar

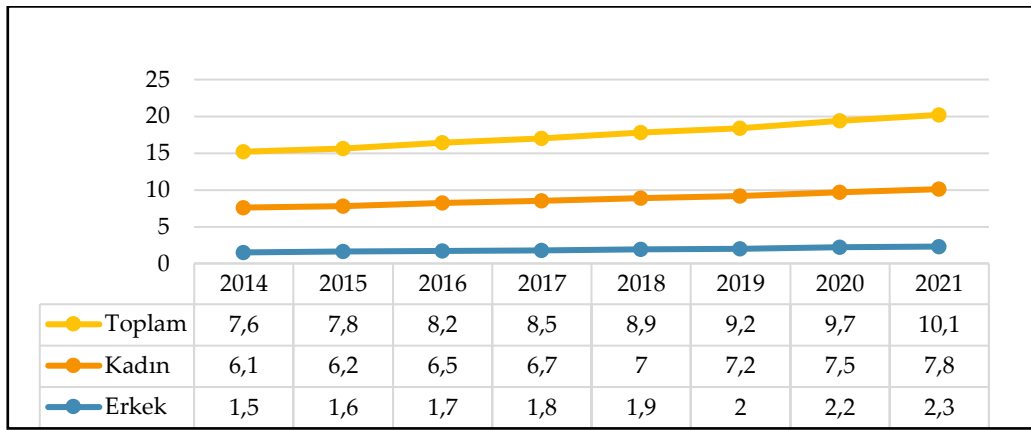
Her toplumda kadın olmak başlı başına bir dezavantaj olmamakla birlikte; eğitim, istihdam ve gelir konularında birçok toplum yapısında ortak olarak bazı kadınların dezavantajlar yaşadığı açık bir gerçekliktir (Ak, 2019, ss. 7-8). Yapılan çeşitli kişisel, psikolojik ve sosyal dezavantajlılık ölçümleri yaşanan engellerin arasında yüksek bir bağlantı olduğunu göstermektedir (Butterworth, 2003, s. 26). Örneğin tek ebeveynler işsiz kalma riski ile karşı karşıya olan en ilişkili grup olarak görülmektedir. İşsiz kalma riski; en küçük çocuğun yaşı, ebeveynin engellilik durumu ve yetkinlikleri gibi özelliklerine bağlı olarak değişebilmektedir (Berthoud, 2003 ss. 36-37; Butterworth, 2003, s. 26). Diğer yandan tek ebeveynlikten doğan dezavantajlar ücretlendirme konusunda da yaşanmaktadır. Bir bakıma çoklu dezavantajlılık durumları birbiri ile etkileşime girerek çalışanın aleyhine işlemektedir. (Woodhams vd., 2015, s. 73). Diğer bir ifade ile kadınlar için çalışma hayatında birden çok bariyerin varlığı, yaşam şartlarında tek bir dezavantajdan daha fazlası anlamına gelmektedir. Bu durum sistematik ve yerleşik bir şekilde hayatlarında dezavantajlar bulunan tek ebeveyn annelerin çalışma hayatında ve dolayısıyla maddi koşullarında sorunlara yol açabilmektedir.

Özellikle refah seviyesinin görece yüksek olduğu ülkelerde tek ebeveyn olarak hayatını sürdüren kadınların geçimi için bazı sosyal destekler sunulmaktadır. Bu destekler ülkelerdeki tek ebeveynlerin profiline göre değişmektedir. Örneğin İngiltere’de tek ebeveyn kadınların istihdama katılımının az olması sebebiyle “refah için çalışma” politikası kapsamında istihdama teşvik ile ilişkili olarak çeşitli destekler sağlanmaktadır (Marsh, 2001, s. 11). Gelir desteği alan tek ebeveyn kadınların %70’inde en az iki dezavantaj durumu tespit edilen Avustralya’da yapılan bir araştırmaya göre; sosyal yardım almayan kadınların %65’i ya hiç dezavantaj yaşamamakta ya da sadece bir tane dezavantajlı durum yaşamaktadır. Engeller fazlaştıkça sosyal yardım ihtimali de artmaktadır. Bununla beraber tek ebeveyn kadınlar için yardım ihtiyacı özellikle ikinci dezavantaj unsurundan sonra, eşi ile birlikte yaşayan kadınlara kıyasla artmaktadır (Butterworth, 2003, ss. 27-28).

Tek ebeveynli ailelerin sorunları, sosyal politikalar bağlamında 20. yüzyılın son yarısında gündem olmaya başlamıştır. II. Dünya Savaşında erkeklerin ölmesi ile meydana gelen “babasız yıllar” ifadesi (Yıldırım, 2011, s. 79) zamanla zeminini değiştirmiş; baba ile çocuklar arasındaki kopukluk temelinde çocukları annelerin büyüttüğü bir yapıda yeniden şekillenmiştir (Coşan, 2018, s. 265). Tek ebeveyn kavramı evde bir eşin varlığı olmaksızın çocuğunu tek başına büyüten kişileri ifade etmekte ve *yalnız ebeveyn (solo parent)* olarak literatürde yer almaktadır. Tek ebeveynli aileler hanede en az iki kişi; bir ebeveyn ve çocuğun varlığı ile oluşmakta, çocuk sayısı daha fazla da olabilmektedir. Bu yönüyle ise tek kişinin yaşadığı hanelerden ayırt edilebilir (Coleman & Ganong, 2014, s. 1187). *Tek ebeveyn (single parent)* ifadesi genelde erkeklerden ziyade kadınların tek ebeveyn olduğu aile için kullanılmaktadır. Bunun nedeni, tek ebeveynli ailelerin büyük çoğunluğunu genellikle kadınların oluşturmasından kaynaklanmaktadır (McLanahan & Sandefur, 1996, s. 6; Yıldırım, 2011, s. 79). Öte yandan kadınların tek ebeveyn olduğu aileler; anne ve çocuklardan oluşan birimler *yalnız anneli hane (lone-mother household)*, *bekar anne (single mother)*, *yalnız anne (solo mother)*, *yalnızca anne (mother-only)*, *hane reisi kadın olan aileler (female-headed households)* şeklinde çeşitli kavramlarla da ifade edilmektedir. Özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tek ebeveynli hanelerin çoğu kadın olduğundan, bekar veya yalnız ebeveyn kavramları birbirinin yerine kullanılmaktadır (Chant, 1997, ss. 10-11). Hane reisi kadın olan ailelerin ise tanımlanmasında ve ölçümünde birtakım zorluklar yaşandığından bu problemleri giderebilmek için “reisi kadın olan hane”den ziyade hanehalkı yapılarına açıklık getirmek için *kadın tarafından bakılan (female maintained)*, *kadın tarafından yönetilen (female-led)*, *anne merkezli (mother-centered)*, *tek ebeveyn (single parent)*, *kadın reisli olmaktan ziyade erkeğin yokluğu (male-absent rather than female-headed)* gibi kavramlar önerilmekte ve kullanılmaktadır (Buvinić & Gupta, 1997, s. 260).

Bu bağlamda tek ebeveynli aileler; boşanma, ölüm, kişisel tercihler ve geçici durumlar (ebeveynlerden birinin uzun süre evde bulunmaması veya orduda görevli olması vb.) nedenlerle dört farklı şekilde oluşabilmektedir (Gladding, 2014, s. 106). Türkiye Aile Yapısı Araştırması (TAYA), tek ebeveynli aileyi; ebeveynlerin boşanma, aynı evde oturmama ya da birinin vefat etmesi halinde anne veya baba ve evlenmemiş çocuk veya çocuklardan oluşan haneler olarak tanımlamaktadır (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2014, s. 17). Tek ebeveynli aileler, aile yapısının ve işlevinin sosyal ve ekonomik koşullardan etkilenerek çözülmesi veya sonlanması sonucunda geçirdiği dönüşüm ile ortaya çıkmaktadır. Anne veya babanın bir arada bulunma zorunluluğu bu aile yapısında ortadan kalkarken, anne ve çocuk birlikteliği “aile” olarak tanımlanmaya

devam edilmektedir (Aydiner Boylu & Öztop, 2013, s. 209). Son 50 yılda önemli oranda artan tek ebeveynli aile oranları, aile yapısındaki değişimin bir yansımasıdır (Coşan, 2018, s. 259). TÜİK 2021 verilerine göre Türkiye’de 81 ilde tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan ailelerin toplam sayısı 2.549.400’dir. Bu aileler içerisinde baba ve çocuklardan oluşan çekirdek ailelerin sayısı 585.315 iken, anne ve çocuklardan oluşan çekirdek ailelerin sayısı 1.964.085’tir (2022b). Oransal olarak değerlendirildiğinde ise tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan aileler içerisinde baba ve çocuklardan oluşan çekirdek ailelerin oranı %22.95, anne ve çocuklardan oluşan çekirdek ailelerin oranı ise %77.041’dir. Görüldüğü üzere kadınlar açısından tek ebeveyn olma hali erkeklere kıyasla daha fazla karşılaşılan bir durumdur. Bu nedenle kadınların emek piyasalarında ve hane içinde yaşadıkları dezavantajlara tek ebeveyn olma hali de eklenmektedir. 2014-2021 yıllarında Türkiye’de tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile oranı cinsiyete göre verilmiştir. 2021 itibarıyla kadınların tek ebeveyn olduğu çekirdek aile oranı %7,8 olup erkeklerin tek ebeveyn olduğu çekirdek ailelerin oldukça üzerindedir (Bkz. Grafik 1).

Grafik 1. Tek Ebeveyn ve Çocuklardan Oluşan Çekirdek Aile İçerisinde Baba ve Çocuklardan – Anne ve Çocuklardan Oluşan Çekirdek Aile Oranı (2014-2021) (%)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (2022b).

Türkiye’de tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan aile sayısının yüksek olduğu ilk üç il ise sırasıyla İstanbul, Ankara ve İzmir’dir. Anne ve çocuklardan oluşan çekirdek ailelerin sayısı da aynı sıralamayı takip etmektedir. Ankara’da tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan ailelerin %79.99’unu anne ve çocuklardan oluşan çekirdek aileler oluşturmaktadır. Bu açıdan illerin oranları birbirine yakın olsa da Ankara için bu oran daha yüksek çıkmaktadır (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1. Tek Ebeveyn ve Çocuklardan Oluşan Aile Sayısının Yüksek Olduğu İlk Üç İl İçerisinde Anne ve Çocuklardan Oluşan Tek Ebeveynlerin Oranı (%)

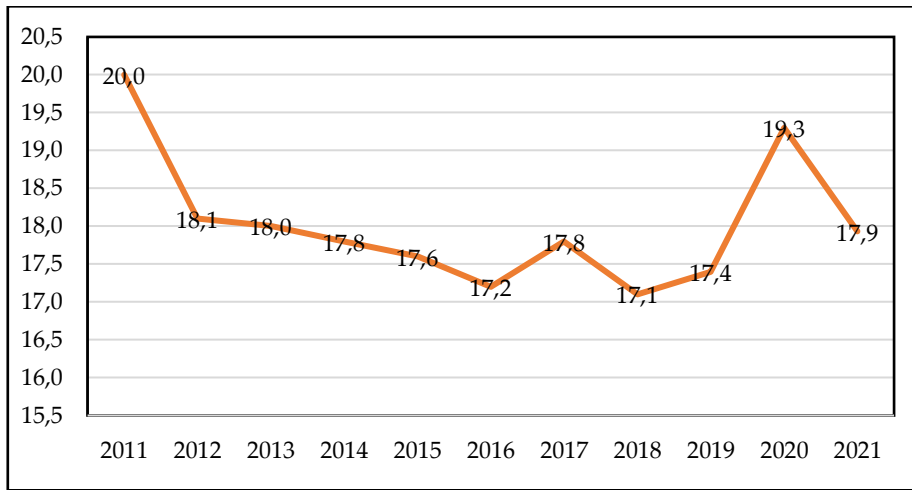
İller	İstanbul	Ankara	İzmir
Tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan ailelerin sayısı	488.938	206.796	174.973
Anne ve çocuklardan oluşan çekirdek ailelerin sayısı	386.562	165.428	137.451
Anne ve çocuklardan oluşan çekirdek ailelerin tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan aileler içindeki oranı (%)	79.06	79.99	78.55

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (2022b).

2. Çalışan Yoksulluğu

Çalışan yoksulluğu, bireylerin çalışıyor olmasına rağmen ihtiyaç duyduğu harcanabilir gelir düzeyinin yeterli olmaması durumunu ifade etmektedir (Parlak & Ak, 2022, s. 120). Kavram 1990'lı yıllardan sonra kuvvetli bir biçimde tüm dünyada gündem oluşturmuştur. Çalışan yoksulluğu hem bireysel hem de kolektif düzeyde (hanenin gelir düzeyi) değerlendirilebilmektedir. Kolektif düzeyde çalışan yoksulluğunun belirlenmesinde referans alınan “kişinin yaşadığı hanenin net harcanabilir geliri”, (Erdoğan & Kutlu, 2014, ss. 69-70) tek ebeveyn olma durumunda haneye başka bir gelir girmiyor ise, sadece tek ebeveynin elde ettiği gelire göre hesaplanmaktadır.

Grafik 2’den görüldüğü üzere Türkiye’de son 10 yıllık dönemde tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile tipinde yoksulluk oranları %17,1 ile %20 arasında değişmektedir. Bu da tek ebeveyn ailelerin yaklaşık beşte birine işaret etmektedir.

Grafik 2. Tek Ebeveyn ve Çocuklardan Oluşan Çekirdek Aile Tipine Göre Yoksulluk Oranları (2011-2021) (%)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (2022b).

AB ve Türkiye’de hane yapısına göre çalışan yoksulluğunun incelendiği bir araştırmada, tüm aile yapıları arasında tek ebeveynli ailelerin en yüksek çalışan yoksulluğu risk oranına sahip olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’de 2006 yılında %23,5 olan tek ebeveynli ailelerde çalışan yoksulluğu riski 2020 yılında %12,5 olarak belirlenmiştir (Parlak & Ak, 2022, ss. 125-126). Nitekim toplumsal cinsiyet ilişkileri bağlamında kadınların yaşadığı yoksulluk biçimleri, erkeklerin yaşadığı yoksulluk biçimlerinden farklılaşmaktadır. Hane içi işler, çocuk bakımı gibi çoğunlukla kadınlar tarafından üstlenilen toplumsal roller, maddi yoksulluğun yanı sıra sosyo-kültürel hayatta ve karar alma süreçlerinde yoksulluk biçiminde de ortaya çıkabilmektedir. (Kavşut, 2015, s. 51) Bununla birlikte farklı (durgunluk, büyüme vb.) ekonomik dönemlerde tek ebeveynlik yapan bekar annelerin refahına dair farklı tablolar ortaya çıkabilmektedir (Damaske vd., 2017, s. 122). Ayrıca kalifiye olarak nitelendirilebilecek mesleklerde çalışanların yoksulluğa düşmesi “nitelikli çalışan yoksulluğu” konusunu gündeme getirmektedir. Toplumda saygınlığı olan meslek mensuplarının yoksulluğu tecrübe etme biçimleri ya da

geliştirebilecekleri geçim stratejilerinin niteliği ve sınırları yasal, ekonomik ve bireysel sebeplerle diğer kesimlerin yoksulluk tecrübesinden ve stratejilerinden farklılaşabilmektedir. Bu bağlamda Bulgar eğitim sendikalarının öğretmenleri “nitelikli çalışan yoksul” olarak tanımlaması dikkat çekicidir (Markova, 2015).

Yoksullukla mücadele stratejileri başta hanehalkı düzeyinde harcamaları azaltmak veya hanehalklarının yeniden bir araya gelmesi şeklinde gerçekleşebilmektedir. Bunlara ilaveten yoksullukla mücadele stratejileri genel itibarıyla dört ana başlık altında sınıflandırılmaktadır. İlki, gıda üretimini satın almak yerine hane içerisinde üretilmesi, kırsal bölgelerle bağlantısı devam edenler için gıda tedarikinin bu bölgelerden sağlanması ve yakın çevreden destek almaktır. İkincisi, hanehalkı harcamalarının azaltılması; daha uygun fiyatlı olan mal ve hizmetlerin satın alınması, sağlık ve eğitim harcamalarının azaltılması ve günlük beslenen öğün sayısını sınırlamaktır. Üçüncüsü, hanehalkı gelirini artırmak için nüfusun artmasını önlenmesi ya da yakınların katılımıyla hanenin genişletilmesi veyahut kentten kırsal alanlara ya da kırdan kente göçtür. Dördüncüsü ise hanehalkı bireyleri; kadın ve çocukların da iş gücüne katılmasıdır (Şenses, 2019, ss. 247-250). Hal böyle iken halihazırda istihdamda olan tek ebeveyn kadınlar için son madde fiili olarak zaten gerçekleşmektedir. Dolayısıyla ilk üç maddede sıralanan yoksullukla mücadele stratejileri ve ek olarak yeni stratejiler geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Ayrıca beklenen bir durum ya da beklenmedik bir süreç (boşanma veya eşin kaybı) geliştirilen yöntemlerin farklılaşmasına sebep olabilmektedir (Y.y., 2011, s. 159). Ancak boşanma da bazı bireyler için beklenmedik, sorunlarla dolu ve karmaşık bir süreç olabilmektedir. Özellikle çocuklara verilen iştirak nafakasının yeterli miktarda olmaması, babaların çocukların maddi ve maddi olmayan ihtiyaçlarına yeterince veya hiç katkı sunmadığı durumlarda babanın yokluğu ile varlığı arasındaki fark belirsizleşebilmektedir.

B. LİTERATÜR

Tek ebeveyn kadın olmak, çalışan yoksulluğu ve geçim stratejilerinin kesişim kümesinde yer alan konulara dair literatür taraması uluslararası ve ulusal olmak üzere iki ayrı düzeyde gerçekleştirilmiştir. İlk olarak içerik ve anlam olarak bekar anne (single mother) kavramını da kültürel olarak içeren uluslararası literatür incelenmiştir. Tek ebeveynli aile yapısının daha uzun süredir yer aldığı Batı toplumlarında konuyu ele alan çalışmalar daha fazladır (Ciabattari, 2005; González, 2004; Misra vd., 2007; Roman, 2017; Wong, 1993; Zartler, vd., 2011). Uluslararası literatürde aile politikaları ve sosyal transferler, çocuk ve kadın yoksulluğu, iş-aile çatışması, bekar annelik, tek ebeveynler için çocuk ile ilgili yardımlar, tek ebeveynlik yapan annelerin çalışma biçimleri gibi çeşitli meseleler üzerine yoğunlaşan çalışmalara aşağıda yer verilmiştir. Genel bir kanı olarak tek başına çocuk bakımından ve aile geçiminden sorumlu olan kadınların daha fazla riskli durumlar ile karşı karşıya kaldığı ve çeşitli sosyal yardımlara gereksinim duyduğu ileri sürülmektedir. Örneğin; tek ebeveyn ve bekar annelerin yoksulluk düzeyi ile ilgili Wong (1993, s. 178) 14 Batılı ülkeyi kıyaslayarak gerçekleştirdiği araştırmada; daha yaşlı ve eğitilmiş tek ebeveynlerin gelir kapasitelerinin daha yüksek olduğu, çocuk sayısının daha az olduğu tek ebeveynli ailelerde yaşam standardının belli bir gelir düzeyinde daha fazla olduğu, annenin çalışıp çalışmadığının bu tip aile yapısının görece ekonomik durumunda derin bir etki ortaya çıkardığı sonuçlarına ulaşmıştır. Misra vd. (2007, s. 804) bekar annelerin yoksulluk düzeyleri veya refah seviyeleri üzerine

gerçekleştirdikleri kantitatif analizde ise; refah devletlerinin, kadınların ve erkeklerin toplumdaki rolleri hakkında farklı varsayımlara dayalı stratejiler benimsediği ve bunun kadınların yoksulluk içinde yaşama durumunu ülke çapında etkilediğini ileri sürmektedirler. Zartler vd. (2011, s. 221-224) ise Avusturya’da yaşam koşulları ve yoksulluk riskleri üzerine yaptıkları araştırma sonucunda tek ebeveyn kadınların anne-babanın birlikte olduğu ailedeki kadınlara göre istihdam oranlarının daha yüksek olmasına ve daha fazla çalışmasına rağmen bütün nüfusa göre iki kat fazla yoksulluk riski ile karşı karşıya olduklarını tespit etmiştir. González (2004, s. 285) incelediği 15 ülke içinde istihdam oranlarındaki farklılığın önemli bir kısmının bekar annelerin farklılaşan gelir beklentileri ve demografik özellikleri ile açıklanabileceğini tespit etmiştir. Buna göre, beklenen geliri daha yüksek olan kadınların çalışma olasılığı daha yüksektir. Nafaka dahil diğer kaynaklardan daha yüksek gelire sahip bekar annelerin çalışma olasılığı ise daha düşüktür. Roman (2017, s. 36), çalışmasında düşük gelirli ve işçi sınıfından annelerin durumlarını eğitim alarak istihdam olanaklarını genişletmek, sosyal destek ağlarından ve akrabadan yardım istemek gibi yollarla iyileştirmeye çalıştıklarını ortaya koymuştur. Ciabattari (2005, s. 3), çalışmasında var olan sosyal sermayenin, düşük gelirli evli olmayan annelerin iş-aile çatışmasını azalttığını tespit etmiştir. Ayrıca, yüksek düzeyde iş-aile çatışması bildiren annelerin istihdam edilme olasılıklarının daha düşük olduğu belirtilmektedir. Lokshin vd. (2000, s. 2195) hanelerin dörtte birini tek ebeveynli ailelerin temsil ettiği Rusya’daki ekonomik reform sonrası azaltılan kamu transferleri ve kadınların işgücü piyasasındaki yerinin kötüleşmesi ile Rusya’daki bekar annelerin yarısının ebeveynleri, yetişkin kardeşleri veya diğer yetişkin akrabalarıyla birlikte yaşadıklarını tespit etmiştir. Tek ebeveynlik kapsamında sadece çekirdek aile yapısına nispeten daha hızlı geçiş yapmış olan Batı toplumlarında gerçekleştirilen çalışmaları esas almak, Türkiye’nin kendi değer-kültür yapısı bağlamında resmin bütününe görmeye engel teşkil edebilir. Japonya gibi geleneksel aile yapısının hala nispeten mevcut olduğu ve bakım emeğinin yoğun bir şekilde kadının üzerinde olduğu bir toplumda; çok kuşaklı ailelerde yaşayan yalnız annelerdeki artış ve buna bağlı olarak yoksulluk oranları, kuşaklar arası desteğin ve kaynak paylaşımının yalnız anneler için önemli bir geçim stratejisi olduğunu göstermektedir (Tamiya, 2019, s. 265).

İkinci düzeyde ulusal literatür taramasında karşılaşılan konular doğal olarak Türkiye’deki tek ebeveynli aile yapısı, sosyo-ekonomik koşullar ve politikalarla uluslararası literatüre kıyasla daha fazla örtüşmektedir. Ulusal literatürde ele alınan konuların tek ebeveyn olmanın meydana getirdiği ekonomik sorunlar, gelir yetersizliği, borçluluk, bakım sorumlulukları, çalışma hayatında meydana gelen sorunlar ile sosyal ve psikolojik konular ekseninde yoğunlaştığı ve genel olarak sonuçların birbirini desteklediği tespit edilmiştir. Genç (2019, ss. 3-12) çalışmasında tek ebeveynli ailelerde kadınların erkeklere nispeten eşit oranda sosyo-ekonomik olanaklardan yararlanmadığını, iş ve aile yaşamında zorlukların yaşandığını, sosyal ve ekonomik hayatta çıkan problemlerin kadınları dezavantajlı duruma getirdiğini, eşlerinden nafaka desteği görmeyen kadınların yoksul kalma riskiyle karşı karşıya kaldığını, çocuk bakımının iş gücüne katılma engel olduğunu, çocuğun eğitim ihtiyaçlarını karşılamada yetersizliklerin çocuğun başarısını olumsuz etkilediğini belirtmektedir. Halisdemir (2020, s. 3) çalışmasında; tek ebeveynli aileler arasında kadının sosyal, duygusal ve ekonomik açıdan daha çok etkilendiğine, stres içerikli kaynaklara daha fazla maruz kaldığına, çocuk bakımı hususunda kendini daha fazla sorumlu hissettiğine vurgu yapmıştır. Çoban (2021, s. 146-148) çalışmasında; gelir dağılımı ve servet eşitsizliklerinin tek ebeveyn annelerin yoksulluk ve yoksunluk krizi ile karşı karşıya kalmasına yol

açtığı, tek ebeveyn annelerin çocuk bakım ihtiyaçlarından ötürü esnek, enformel bir işgücü yapısını seçmek zorunda kaldığını, bu durumun sosyal güvenceden uzaklaşmaya, eski eşe bağımlı hale gelmeye neden olduğunu, iş ve yaşam dengesinde izlenen politikalarda yetersiz kalındığını ifade etmektedir. Demirel (2021, s. 104) ise çalışmasında tek ebeveyn olma halinin boşanma yoluyla gerçekleşmesi sonucunda kadınların, yaşanan sürecin bir an önce sonlanması adına nafaka talebinde bulunmamak gibi bir eğilim içerisinde bulunabileceğini belirtmektedir. Bu durum, çalışmaları halinde elde ettikleri kazanca ilaveten aileye girecek bir başka gelirden kadınların feragat etmesi; nafaka bağlandığı takdirde ise eski eşin nafakayı ödememesi ile kadının elde edeceği gelirden mahrumiyet olarak yorumlanmaktadır. Karşılaşılan her iki durumun da kadınların “gelir yoksulluğu” yaşama riskini artırdığı belirtilmektedir.

Feyzioğlu ve Kuşçuoğlu (2011, s. 101) tek ebeveyn olmanın meydana getirdiği ekonomik sıkıntıların genellikle çocuklarla ilgili olduğunu tespit etmişlerdir. Bunlar; okul masrafları, eğitimi destekleyici kurs/dershane masrafları, maliyeti nedeniyle tatile gidememe, elde edilen gelirin istekleri karşılamak için yeterli gelmemesi gibi konularla ilgilidir. Ayrıca tek ebeveyn olan annelerin çocukların bakım sorumlulukları nedeniyle çalışma hayatında da çeşitli zorluklarla karşılaştığı; yakın çevreden veya kurum ve kuruluşlardan destek alamayan fakat çalışmaya devam etmek zorunda olan tek ebeveyn annelerin çalışma motivasyonunu kaybettiği; sık sık işten izin alarak bakım işlerini yerine getirmeye çalıştığı vurgulanmaktadır (Feyzioğlu & Kuşçuoğlu, 2011, s. 102). Atila-Demir ve Genç-Çelebi (2017, s. 118, 121) tek ebeveyn olmanın yarattığı ekonomik sorunlar arasında boşanma sonucunda elde edilen gelirlerin bölüşülmüş ve azalmış olması ve yaşam standartlarının düşmesini konu etmektedirler. Çalışmaya göre, tek ebeveyn annelerin ekonomik sorunları ve zaman yetersizliği kendilerine zaman ayırmalarına ve sosyal faaliyetlere katılmalarına engel olmaktadır. Çalışmada konu edilen bir diğer sorun ise evli olunan dönemde borçlanan eşin boşanma sonrasında borcunu ödemek zorunda kalmak ve ödemede güçlük yaşamaktır. Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfınca (2021, s. 21) yayımlanan bir araştırmada İstanbul, Trabzon ve Mardin’de yaşayan 29 kadın ile yapılan görüşmeler sonucunda kadınların yaşadığı zorluklar arasında erkeğin borcunu ödemek durumunda kalmak da bulunmaktadır. Benzer şekilde Karaaslan ve Opçin’in (2020, s. 98) çalışmasında da tek ebeveyn olan kadınların yaşadıkları ekonomik sıkıntılar arasında eski eşten kalan borçları ve kredileri ödemek yer almaktadır. Aynı çalışmada sosyal yardım alan ve almayan tek ebeveyn kadınlarla görüşerek, sosyal güvence kapsamında yer almak, daha önce başka bir kurumdan yardım almak, kendi üzerine bir malvarlığının bulunması gibi durumların sosyal yardım alımında farklılıklara sebep olduğu tespit edilmiştir (Karaaslan & Opçin, 2020, s. 95). Öztürk (2012, ss. 72-87) tek ebeveynli ailelerin hayatlarını sürdürürken karşılaştıkları ekonomik güçlükleri ele aldığı çalışmasında çocuk bakımı konusunda yaşanan sıkıntılara, ücretsiz kreş ve gündüz bakımevlerinin yetersizliğine, tek ebeveynli ailelere yönelik merkezi yönetim tarafından yapılan yardım miktarlarının artırılmasına, yardımlar hakkında ailelerin bilgilendirilmesine değinilmiştir. Bu kapsamda tek ebeveynli ailelere hukuksal danışmanlık hizmetlerinin ücretsiz olarak verilmesi, vergi muafiyetinden yararlanılması gerekliliği ile ilgili önerilere yer verilmiştir.

Önür ve Ergöz (2021, s. 199) dar gelirli ailelerde kadınların geçim stratejilerinin ihtiyaçları erteleme, optimal harcama, hanede üretim, çoklu kullanım ve israftan uzak durma olduğunu tespit etmişlerdir. Çamur-Duyan (2010, ss. 25-26) çalışmasında kadınların yoksullukla mücadelesinde dayanıklı ve cesaretli

olma özelliğinin ön plana çıktığını, kadınların mücadeleci yönleriyle yoksulluğun hane üzerindeki etkisini azaltmaya çalıştıklarını tespit etmiştir. İlgili çalışmada kadınların sessiz, sürekli ağlayan ve mutsuz, dürüst ve gururlu, inançlı ve hayırsever, yoksul, çileli, dertli vb. özelliklerinin; kadınların yoksulluğa karşı sabırlı olmasında ve yoksulluğu kabullenmesinde önemli bir role sahip olduğu belirtilmektedir. Son olarak Atila-Demir ve Genç-Çelebi (2017, ss. 120-124) çalışmasında boşanma sonrasında oluşan tek ebeveynlik halinde kadınların ailelerinden destek alma ihtiyacı duymaları sonucunda yeniden ailelerinin yanına yerleşmeleri gibi bir durumun oluşabildiğini belirtmektedir. İlgili çalışmada katılımcıların yarısının ailesinden destek alırken diğer yarısının ise destek almadığı; ailesinden destek alan kadınların almayanlara kıyasla psikolojik olarak daha fazla güçlendiği ifade edilmektedir.

C. TEK EBEVEYN KADIN ÖĞRETMENLERİN MADDİ KOŞULLARI VE GEÇİM STRATEJİLERİ: ANKARA İLİNDE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Nitel araştırma; fenomenoloji (olgubilim) deseninde, kartopu örneklem yöntemi kullanılarak yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat görüşmeleri ile Ankara'da ikamet eden, devlet okullarında kadrolu öğretmen olarak görev yapan, çocukları evlenmemiş ve kendileri ile yaşayan tek ebeveyn kadınlar ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın temel sorusu; tek ebeveyn kadın öğretmenlerin maddi koşullarının geçim stratejilerine etkilerinin ne şekilde tecrübe edildiğidir.

1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı görece homojen niteliklere sahip olan ve memur şehri olarak bilinen Ankara'daki devlet okullarında öğretmenlik mesleğini icra eden ve tek ebeveyn olan kadınların maddi koşulları ve geçim stratejilerine dair derinlemesine bilgi edinmek ve literatüre katkı sunmaktır. Tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan aile sayısının yüksek olduğu ilk üç il (İstanbul, Ankara, İzmir) içerisinde anne ve çocuklardan oluşan tek ebeveynlerin oranının en yüksek olduğu ilin Ankara olması (%79,99) sebebi ile araştırma Ankara ilinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın Türkiye'de satın alma gücünde önemli bir düşüşün yaşandığı ve öğretmenlerin ücret artış taleplerinin devam ettiği bir dönemde gerçekleştirilmesi araştırmanın ve elde edilen bulguların önemini artırmıştır.

Konu, halihazırda dezavantajlı gruplar arasında sayılan kadınların çoklu dezavantaj (Ak, 2019, ss. 14-15) durumlarına işaret eden tek ebeveyn olma kriterini içermesi, öğretmen olmaları sebebiyle eğitim düzeyi yüksek, nitelikli bir örneklem üzerinde gerçekleştirilmesi ve gelirlerinin belirli bir aralıkta seyretmesi sebebiyle geçim stratejilerinin görece çeşitliliğinin ve aynı zamanda sınırlılığının tespit edilebilmesi açısından ayrıca önem arz etmektedir. Tek ebeveyn ailelerdeki geçim stratejileri, ilgili hanede yetişen çocukların beşeri sermayeleri, gelecekteki refahı ve eşitsizliklerin geleceğe aktarımı konusunda da bir projeksiyon sunmaktadır. Katılımcıların sosyal politika önerileri de geliştirilecek politikaları için önemli bir veri sunmaktadır.

2. Materyal ve Metot

Çalışmanın materyalini Ankara'da devlet okullarında ilk ve ortaöğretim düzeyinde kadrolu olarak çalışan tek ebeveyn olan 18 kadın öğretmen ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış mülakat formundan elde edilen 11 saat 49 dakikalık ses kayıtları ve bu kayıtların 20.252 kelimedenden müteşekkil desifresi

oluşturmaktadır. Tek ebeveyn olma sebebine göre eşi hapiste olan, eşinden ayrı yaşayan; özetle eşin eve dönme ihtimali bulunan örnekleme yer verilmemiş, söz konusu tercihler ile görece homojen bir yapı tesis edilmeye çalışılmıştır. Sözleşmeli öğretmenler maddi koşulların değerlendirilmesinde sapsmalara sebep olabileceği gerekçesi ile çalışma kapsamına alınmamıştır. Mülakatlar 10 Kasım-10 Aralık 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış mülakat için literatür taramasına dayalı toplam 34 sorudan müteşekkil özgün bir soru formu oluşturulmuştur. Araştırma için İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulundan onay alınmıştır.

Araştırma, sosyal bilimcinin gerçekliğe yaklaşımını netleştiren (Bohnsack vd., 2006, s. 134), farkında olmakla birlikte derinlik ve ayrıntı içeren olgulara odaklanan ve başlıca veri toplama aracı görüşmeler olan (Yıldırım & Şimşek, 2018, ss. 69-71) fenomenoloji (olgubilim) deseninde tasarlanmıştır. Araştırma katılımcılarla amaçlı bir sohbetle benzeyen katılımcı etkileşimine açık, yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat (Balaban-Salı, 2018, s. 145) ve olasılıksız örnekleme yöntemlerinden kartopu örnekleme yöntemi (Şimşek, 2018, s. 122) ile gerçekleştirilmiştir. Cevaplar doyum noktasına erdiğinde, diğer bir ifade ile tekrarlamaya başladığında araştırma sonlandırılmıştır. Nitel bir çalışma olduğu için sonuçları genelleme amacı taşımamaktadır. Araştırma fenomenolojik yaklaşım çerçevesinde tasarlandığından ötürü, temelde hipotez içermemekle birlikte (Arslan & Yıldırım, 2015, s. 9) kadın, tek ebeveyn ve çalışan yoksul olma deneyimini, çoklu dezavantajlılık bağlamında ifade etmektedir. Çalışmanın hedefi ise bu deneyimi yaşayan tek ebeveyn kadınların ne ölçüde geçim stratejileri geliştirebildiğini göstermektir. Elde edilen veriler, betimleyici olgubilim temelinde analiz edilmiş, yorumlayıcı (hermenötik) bir olgubilim yaklaşımı benimsenmiştir (Neubauer vd., 2019, ss. 92-93).

Çalışmanın konusu, etik kurul izni, çalışmaya gönüllü katılım, ortalama cevaplama süresi ve diğer hususlarda bilgilendirilerek katılımcıların onamları alınmıştır. Çalışmada katılımcılar K1, K2 gibi kodlanarak aktarılmış, kişisel bilgilerin gizliliği korunmuştur.

3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma tarihlerinin uzman öğretmenlik sınavına denk gelmesi sebebiyle bazı mülakatların tarihleri sınav sonrasına ertelenmiştir. Tek ebeveyn olan kadın öğretmenlerin bazıları görüşmeyi kabul etmemişlerdir, ancak öğretmenlerin yüksek eğitim düzeyine sahip olmaları bu durumu sınırlı bir çerçevede tutmuştur. Kadın öğretmenlerin iş ve aile sorumlulukları sebebiyle görüşme zamanlarının sık sık ertelenmesi durumu ile karşılaşmıştır.

4. Bulgular ve Tartışma

Derinlemesine yarı yapılandırılmış mülakat görüşmeleri neticesinde elde edilen bulgular aşağıda sınıflandırılarak aktarılmıştır. İlk olarak kişisel ve mesleki bilgilere yer verilmiştir. Daha sonra maddi koşullar ve geçim stratejilerine yer verilmiş, son olarak katılımcıların sosyal politika önerileri aktarılmıştır.

4.1. Kişisel ve Mesleki Bilgiler

Katılımcıların yaş aralığı 37 ile 50 arasında değişmektedir. Yaş ortalaması 42,4'tür. Katılımcıların tamamı bekardır (tekrar evlenmemiştir). Evli kalınan süre en az 3,5 yıl en çok 21 yıldır. Tek ebeveyn olma

süresi 1 ile 21 yıl arasında değişmektedir. Katılımcıların 17'si boşanma neticesinde 1'i (K18) eşinin vefatı sebebiyle tek ebeveyn olmuşlardır. 9 katılımcının bir, 8 katılımcının iki ve 1 katılımcının üç çocuğu vardır. Ayrıca 3 katılımcının bakmakla yükümlü olduğu diğer kişiler bulunmaktadır. Katılımcıların çocukları evli olmayıp kendileri ile yaşamaktadır. Kiracı ve ev sahibi katılımcıların sayısı eşit olup 8'er kişidir. 2 katılımcı ailesinin evinde yaşamaktadır. Katılımcıların tamamı ilk ve ortaöğretim kademelerinde çalışan kadrolu öğretmenlerdir. Çalışmada Ankara'nın sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında ilk 10'a giren (Bkz. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2022, s. 88) 6 ilçesinde ikamet eden öğretmenler ile görüşülmüştür.

Tablo 2. Katılımcıların Kişisel ve Mesleki Bilgileri

Katılımcı Kodu	Yaş	İlçe	Evlilik süresi (yıl)	Tek ebeveynlik süresi (yıl)	Çocuk sayısı (yaş) / Bakmakla yükümlü olunan diğer kişiler	Konut mülkiyeti	Aylık ortalama gelir düzeyi (bin TL)	Meslekteki çalışma yılı	Haftalık çalışma süresi (saat)	Haftalık ek iş süresi (saat)
K1	50	Yenimahalle	4,5	21	1 (23) / Abla	Aile evi	11.5	27	45	-
K2	37	Kahramankazan	4	3	2 (6), (7,5)	Kira	12.5	13	40	-
K3	40	Mamak	10	5	1 (10)	Kendi evi	25	18	27	18
K4	47	Keçiören	21	2	2 (10), (20)	Kendi evi	11.2	23	15	9
K5	42	Gölbaşı	5	10	1 (14)	Kendi evi	16.5	18	40	-
K6	42	Keçiören	14	4	2 (8), (14)	Kira	12.5	20	44	-
K7	38	Mamak	5,5	10	1 (14)	Kira	16.5	17	30	8
K8	42	Mamak	15	1,5	1 (11)	Kendi evi	11.5	21	36	-
K9	43	Keçiören	3,5	12	1 (14)	Kira	13	22	35	-
K10	48	Keçiören	21	1,5	2 (16), (21)	Kira	15	23	45	-
K11	38	Gölbaşı	6	7	2 (7), (10)	Kira	16	15	31	-
K12	48	Mamak	16	11	1 (24)	Kendi evi	14	27	40	-
K13	45	Gölbaşı	18	2	2 (14), (18) /Anne ve Baba	Kendi evi	13	25	30	-
K14	40	Gölbaşı	16	2	2 (8), (11) /Anne ve Baba	Aile evi	26	16	42	7,5
K15	38	Gölbaşı	11	4	1 (11)	Kira	13	16	30	-
K16	42	Gölbaşı	17	1	2 (13), (17)	Kendi evi	13	16	30	-
K17	37	Etimesgut	7	5	1 (9)	Kira	13	16	40	-
K18	46	Gölbaşı	16	9	3 (10), (16),(23)	Kendi evi	17.5	24	30	-

TÜİK verilerine göre Ankara'da 2021 yılı itibarıyla eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine ve medyan gelirin %50'sine göre yoksulluk sınırı 18.445 TL olarak belirlenmiştir. Medyan gelirin %60'ına göre ise bu sınır 22.134 TL'dir (2022a). 18 katılımcıdan 16'sının medyan gelirin %50'sine ve %60'ına göre yoksulluk sınırının altında yaşadığı görülmektedir. Araştırma kapsamındaki öğretmenlerin kadrolu memur olması sebebiyle iş piyasasında herhangi bir ayrımcılıkla karşılaşma durumu gözlenmemiştir. Bununla beraber kalifiye bir meslek olan öğretmenlik mesleğinin sosyo-ekonomik karşılığını alamaması ve kişisel gelişme alanları yaratamaması bakımından katılımcıların *nitelikli çalışan yoksulluğu* yaşadıkları

görülmetedir. Kişisel bilgilerin özeti yukarıda Tablo 2’de toplu olarak verilmiştir. K3 ve K4 bir işletmede ek iş yapmaktadır. Ek iş olarak K7 pansiyon nöbeti, K14 ise uygulamalı otelde nöbet tutmaktadır.

Araştırma sonucunda hane geliri ile etkileşim içinde olan unsurlar; konut mülkiyeti, tek ebeveynlik sonrası gelir ve refah düzeyindeki değişim, bireysel ve kurumsal destek mekanizmaları, çocukların özel destek ihtiyacı ve baba ile ilişkileri, maaş, ek gelir, nafaka ve geçim stratejileri olarak tespit edilmiştir.

4.2. Maddi Koşullar

Maddi koşulları belirleyen unsurlardan biri olan çalışma hayatına katılım, tek ebeveynli ailelerin karşılaştıkları zorlukların aşılabılmesinde önemli bir etkidir (Y.y., 2011, s. 170). Tek ebeveyn olup çalışma hayatında yer alan ve bir meslek sahibi olan kadınlar; düşük sosyo-ekonomik statüdeki güvencesiz işlerde çalışan ve tek ebeveyn olan kadınlara göre avantajlı olmakta, daha fazla imkanlara erişebilmektedir. Ancak çalışan yoksulluğu yaşanması durumunda öğretmenler için özel bir alan olarak *vasıflı çalışan yoksulluğu* gündeme gelebilmektedir. Nitekim araştırma kapsamında ele alınan örneklem de bu adlandırmaya uymakta ve tek ebeveyn olmanın yanı sıra vasıflı çalışan yoksulluğuna dair dezavantajlar da yaşanmaktadır. İki katılımcı bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Öğretmen maaşları iyileştirilmeli, şu an güvenlik görevlisi olarak işe başlayan birisi 15 bin lira ile başlamış ama ben 11 bin lira alıyorum. Buraya kolay gelinmiyor, ben İngilizce öğretmeniyim, 5 sene okul okudum.”(K8)

“Yetirme sorunu hep yaşıyorum yani. Kısıtlamalar yapmak zorunda kalıyorum. Neticede üniversite okumuş belirli bir alanda olan insanın böyle şeyleri yaşamaması gerektiğini düşünüyorum”. (K1)

4.2.1. Gelir ve Refah Düzeyi

Tek ebeveynlik sonrasında gelir düzeyindeki değişim; ek gelir elde eden ve ailesinden maddi destek alan katılımcılar için değişmemiştir. Toplam 13 katılımcı tek ebeveynlik sonrasında gelir seviyesinin düştüğünü belirtmiştir. Bulgular González’in (2004) beklenen gelir ile ilgili bulguları ile tam olarak örtüşmemektedir. Mesleğin mevcut maddi gelir getirisi düşük olsa da öğretmenlik Bordieu’nün (1986, ss. 243-249) tanımladığı sosyal ve kültürel sermaye bakımından daha üst segmentte yer almaktadır. Bu bağlamda veriler Ciabattari’nin (2005) sosyal sermaye ve iş-aile dengesi arasındaki ilişki hakkındaki bulgusu ile örtüşmektedir.

“Boşanmış bir anne olmaktan daha yorucu olan boşanmış parasız bir anne olmak. Her gün ertesi günü nasıl çıkarırım diye düşünmek gerekiyor.”(K6)

“Kötüleştii, daha zor durumda kaldım. Yaşam kalitem de düştü. Her şeye sıfırdan başlamak zorunda kaldım. Ev eşyalarımı eşim vermedi. Çok ciddi eşya borcuna girdim. 2 sene babamın arabasını kullanmak zorunda kaldım.” (K11)

“Kötüleştii ve ayağımızı yorganımıza göre uzatmaya çalışıyoruz. 8. Sınıfa giden kızım ile 12. Sınıfa giden kızımın ciddi derecede eğitim masrafları var. Bu eğitim masrafları ile mücadele ederken diğer ödemelerimde sıkıntı yaşıyorum.” (K16)

“Eşim 1-2 yıl kadar hükmedilen nafakayı ödemedi. Konu hapis noktasına gelince nafaka ödemeye başladı. Refah seviyemiz düştü. Kredi ödemeleri bizi maddi olarak yıprattı.” (K11)

Bununla birlikte bütçe yönetiminin tek ebeveyn olan kadınlara geçmiş olmasının memnuniyeti, kültürel olarak çalışan gelinden beklentilerin son bulması ve bazı maddi külfetlerin azalması ile ilgili bilgilere de ulaşılmıştır.

“Gelir azaldı ama gelirim daha da bereketlendi. Kendim yönettiğim için kendim yaptığım için çok çok daha memnunum şu anki halimden. Önceki evli halimizdense şimdi daha rahatım ve daha memnunum.” (K5)

“Evliyken zaten hiç soluk alamadık. Kayınvalide ev alın dedi, eşim araba istedi. İki maaş olduğumuz için, bir de Anadolu kültürü, şunu alın bunu alın şeklinde baskılar oluyordu. Boşandıktan sonra ilk defa maaşım bana kaldı diyebilirim.” (K7)

“Ben zaten bekarlığım da kirada oturan biriydim. Evli olduğum sürede de ekonomik olarak sıkıntılıydık. Direkt maaşı ek derse kadar elimden alıp her türlü sömürdüğü için sıkıntı oluyordu. Ek dersten bir miktar kendi harcamalarım için bıraksam onun için benimle kaoga ederdi. Bir de durumu çok iyi olan bir insan, düşünün.” (K9)

Gelirden duyulan memnuniyet konusunda 2 katılımcı gelir düzeyini memnun edici düzeyde, 2 katılımcı ise yeterli bulmaktadır. 14 katılımcı gelir düzeyinden dolayı memnuniyetsizlik yaşamaktadır.

“Genel olarak okulları şöyle bir gözlemlerseniz herkesin motivasyonu çok düşük. Çok komik rakamlara çalışıyoruz.” (K2)

“Çok tasarrufluyum. Ben ayaklarımı yorganıma göre uzatıyorum. Yoksa isteklerimiz olmuyor. Misafirim çok gelmez, ailem ile aram iyi olmadığı için. Bir de çok giyeyim gibi bir şey yok bende, arabamın modeli 10 senedir aynı, cilt bakımı vs. masrafım yoktur. Temel ihtiyaçlarımı karşılıyorum. Az da olsa kenara para koyabildiysem de ek ders ücretinden koyabiliyorum.” (K7)

“Sadece zaruri ihtiyaçlarımı karşılayabiliyorum. Kendi sosyal ihtiyaçlarımız için vakit bulsak para bulamıyoruz.” (K11)

Gelirdeki düşüşün ailede yetişen çocuklara nasıl yansıdığı mevcut dezavantajların gelecek nesillere aktarılması bakımından önemli bir konu teşkil etmektedir (Chant, 2003, s. 2). Zira annenin tek ebeveyn olduğu hanelerde çocuk yoksulluğu da tetiklenmektedir (Gönülaçan-Özer & Öztürk, 2022, s. 230). Katılımcılardan edinilen bulgulara göre tek ebeveynli ailelerde çocukların refah düzeyi de mevcut durumdan etkilenmektedir. Çocukların yeterli iştirak nafakası aldığı ve kendi ihtiyaçlarından çok fazla feragat eden annelerle yaşadığı durumlar haricinde eğitim, sosyal aktiviteler ve diğer temel ihtiyaçlar konusunda dezavantajlar yaşadıkları, üstün yararlarının maddi imkansızlıklar sebebiyle sınırlandığı anlaşılmaktadır.

“Yakaladığım refah düzeyi düştü. Bunu göze alarak boşandım ama bunu düzeltemiyorsun sonraki aşamalarda, onu fark edemiyorsun. Düştükten sonra bir daha hiçbir şekilde o eski şeye erişemedim. Ne çocuğum için erişebildim, ne kendim için erişebildim. Var olanla devam etmeyi öğrendim.” (K1)

“Kızımın refah düzeyinde bir şey değişmedi, hatta daha çok onun için uğraştım diyebilirim. Ben kendimden kesintiler çok fazla yaptım.” (K12)

“Bir markete gitmem 400 TL buluyor. En çok üzüldüğüm şey kızlarım alış-veriş yaparken gözlerimin içine bakıyor, İhtiyacı olan şeyleri almaktan vazgeçiyorlar.” (K13)

“Evli iken villada ikamet ediyorduk. Çocuklarımı farklı birçok kursa gönderiyordum. Daha önce anlamadığı matematik dersinde özel ders aldırabiliyor iken şu an böyle bir imkanım yok.” (K14)

“Çocuklarımın refah seviyesi düştü. Eskisi gibi eğitim veya kurs aldıramıyorum. Ortanca oğlumun sağlık sorunları var, maalesef yetişemiyorum, tedavisi yarıda kaldı. Geleceğe yönelik hiç yatırım yapamıyorum.” (K18)

Giderlerle ilgili önemli bir kalem olan “barınma” konusunda konutun mülkiyetine göre bütçeye etkilerin ciddi anlamda farklılaştığı görülmüştür. Kendi evinde ikamet eden katılımcıların çoğu barınma masraflarının hane bütçesine olumsuz etkileri olmadığını ifade etmişler; kiracı olan katılımcılar barınma masraflarının yıpratıcı etkilerinden bahsetmişlerdir. Konut mülkiyetinden bağımsız olarak ellerinde nakit paranın olmadığı durumlarda aidat ödemelerini öteleme, tek ebeveynlik sonrasında kirası daha uygun olan semtlere ya da yol masraflarından tasarruf edilebilecek semtlere taşınma durumu ile karşılaşmıştır. Ailesiyle birlikte yaşama deneyimine sahip katılımcılarda ise oda, çalışma masası vb. imkanların yetersizliği söz konusu edilmiştir.

“Bazen elimde kredi kartıyla çok alışveriş yaptığımız için para olmadığından herhalde tek ertelediğim şey aidat. Çünkü aidatlar genelde parayla oluyor.” (K4)

“Kiralardaki artışlar zaten biliniyor, yani her şey kaç katı arttı. Bizi hepsi çok olumsuz etkiliyor ki Ankara’da yaşamak da çok da kolay değil yani. Ankara’da daha farklı bölgelerde çalışıyor olsaydım. Çankaya taraflarında falan olsaydım herhalde aldığım parayla sadece kiramı ödeyebilirdim.” (K2)

“Boşanmadan önce çok zengin bir muhitte oturuyorduk. Geçtiğimiz seneye kadar o muhitte kiracı olarak yaşıyor iken son bir senedir taşınmak zorunda kaldım. Hem kira masrafları hem de akaryakıt masrafları ile baş edemedim. Site aidatı doğalgaz ve faturalar barınma konusunda beni çok zorluyor.” (K11)

“Son dönemde kira fiyatlarının uçması ev sahibimin beni her an evden çıkaracağı korkusuna yol açtı. Kiranın yanı sıra site aidatı, doğalgaz elektrik ve su ödemeleri de bizi olumsuz etkiliyor.” (K15)

“Barınma konusunda çok zorlanıyorum. Benim bir kızım ve bir oğlum var. Eskiden herkese ait bir oda vardı. Şimdi kızım ile ben bir odada, annem yatak odasında, babam salonda ve oğlum bir odada kalıyor. Bana ait evde bir dolabım yok. Her bir kıyafetim farklı odaların bir dolabında. Kendime ait çalışma odam yok. Kızım ile aynı masada çalışmaya çalışıyorum.” (K14)

Özetle gelir sahibi olmayan tek ebeveyn kadınlar yoksulluk sarmalına daha kolay düşmektedirler (Bkz. İnci, 2015, ss. 119-135). Tek ebeveyn kadın öğretmenlerin mesleki statüleri ve düzenli bir gelir elde ediyor olmaları sebebiyle bu etkiden görece uzak kalmaları beklenmektedir. Ancak bu araştırma kapsamında elde edilen bulgular, mesleki statünün ve gelir elde etmenin örneklem grup için yoksulluktan koruyucu etkisinin oldukça sınırlı olduğunu, öğretmenlerin *vasıflı çalışan yoksulluğu* ile karşılaştıklarını göstermektedir. Bu durum, çalışan yoksulluğu riskinin tek ebeveynli ailelerde yüksek olması ve çalışan kadın yoksulluğunun gün geçtikçe yaygınlaşması (Kart & Öngör, 2023, ss. 12-19) ile ilişkilendirilebileceği gibi 2019 ve sonrasında küresel ve yerel düzeyde yaşanan (Covid-19 süreci, enflasyonist ortam, satın alma gücündeki düşüş vb.) bir dizi sosyo-ekonomik olumsuzluklar ile de

ilişkilendirilebilir. COVID-19 sonrası süreçte bazı Avrupa ülkelerinde işsizlik yardımlarının düşürülmesi veya ödeme süresinin kısaltılması gündeme getirilmiştir. Bu değişikliğin özellikle tek ebeveynlerin maddi durumunu olumsuz etkileyeceği tahmin edilmektedir. İsveç'te yapılan bir araştırmada bu azalmanın çift gelirli ailelerin yoksulluk risklerini artırmadığı; tek ebeveynler, çocuksuz bekarlar ve tek gelirli haneler için işsizlik durumunu yüksek derecede bir yoksulluk riski haline getirdiği tespit edilmiştir (Fisher vd. 2020, s. 248). Örneklem grupta tek ebeveynlik süresi ile refah ve gelir düzeyi arasında anlamlı bir kırılma tespit edilememiştir. Ancak konutun mülkiyeti kendine ait olan ve ek gelir imkanı olan tek ebeveyn kadın öğretmenlerin durumu diğerlerine kıyasla görece daha olumludur.

4.2.2. Bireysel ve Kurumsal Destek Mekanizmaları

Katılımcıların 12'si çocuklarının bireysel ya da kurumsal; aynı ya da nakdi bir burs ya da destek almadıklarını belirtmişlerdir. 5 katılımcı ailesinin verdiği harçlıklar ve torunlarına yönelik harcamalar olduğundan bahsetmiştir. 1 katılımcının çocuğu yükseköğrenim kredisi almaktadır.

"Dede ve babaanne Ankara'da oturuyor. Onlar birçok şey almak istiyorlar ama kızım geçen sene pek istemiyordu. Ama dün dedesi arayıp paran var mı demiş, cuma görüşelim diye konuşmuşlar." (K7)

"Zaman zaman babamlardan veya kız kardeşlerimden maddi destek almak zorunda kalıyorum." (K11)

"Bireysel ya da kurumsal herhangi bir düzenli destek almıyoruz. Ara sıra babam destek oluyor." (K13)

Boşanılan eşten nafaka (ya da vefat eden eşten aylık) alınması, tek ebeveynli ailelerde maddi bir destek mekanizması görevi görmektedir. Nafaka eski eşe verilebildiği gibi velayet hakkı kendisine verilen tarafın maddi gücüne göre çocukların bakım masraflarına katılım zorunluluğu olarak iştirak nafakası (Hamzaçebi, 2002, s. 38) adı altında da verilebilmektedir. Katılımcılardan 3'ü kendisi ya da çocuğu için nafaka almadığını belirtmiştir. 1 katılımcı vefat eden eşinden kendisine ve çocuklarına aylık bağlandığını ifade etmiştir. 14 katılımcı sadece çocukları için iştirak nafakası aldıklarını belirtmişlerdir. Bu 14 kişiden 1'i eski eşinin bu mükellefiyeti fiilen yerine getirmediğini, 1'i de eksik ödediğini belirtmiştir. Katılımcıların çocuk başına aldıkları nafaka miktarı 450-3250TL aralığında değişmekle birlikte ağırlıklı olarak 500-1000 TL aralığında yoğunlaşmaktadır.

"Karşı taraftan çekindiğim, korktuğum için bir şey yapmadım. Normalde çocuğa nafaka var ama ödemiyor. Hakim artırımsız nafaka verdi, enflasyon artışına göre verilmesi gerekiyor normalde. Hala 450 TL bir nafaka var, o bile ödenmiyor yani." (K5)

"Oğlan için 500 TL nafaka alıyorum. Oğlumun aylık yemek parası bile değil. O anki süreç çok sıkıntılı olduğu için bir an önce bitsin, kurtulayım derken bir şey istemiyorsunuz ama sonra kendinize kıızıyorsunuz." (K10)

"Normalde nafaka 2.000 TL görünüyor ama eski eşim çocuğumun 1.100 TL okul taksitini için ödediği için ve 900 TL krediyi bahane ettiği için herhangi bir nafaka ödemesi yapmıyor." (K13)

"Eşimden gelen herhangi bir gayrimenkul yok. 4 senedir nafaka almıyordum. Ekonomik kriz ile baş edemeyince nafaka davası açmak zorunda kaldım. Henüz sonuçlanmadı." (K15)

"Eski eşimden sadece 2 çocuk için toplam 1.250 TL nafaka geliyor. Mahkeme kararında bu rakamın güncellenmesi uygun görülmedi." (K16)

İfadelerden görüldüğü üzere katılımcılar yoğun olarak iştirak nafakasının yetersizliğinden bahsetmişlerdir. Ayrıca eski eşten duyulan korku ve endişe de fiili nafaka alma durumunu etkileyebilmekte, ekonomik koşulların zorlaşması yeni nafaka davaları ile sonuçlanabilmektedir. Geniş aile desteğinin tek ebeveyn ailelere katkısı ile ilgili bulgular aile desteği ile ilgili Tamiya'nın (2019) Japonya örneği ve Genç-Çelebi'nin (2017) çalışması ile örtüşmektedir.

4.2.3. Çocukların Özel Destek İhtiyaçları ve Baba ile İlişkilerinin Bütçeye Etkisi

Özellikle boşanma sonucunda tek ebeveyn olmanın, ebeveyn ve çocuklar açısından zaman içinde çözülebilen ya da telafisi çok zor olan psikolojik sorunlara yol açtığı bilinmektedir (İnci, 2015, s. 111). Çocukları için tek ebeveyn olmaktan kaynaklanan herhangi bir özel destek gerekliliği olup olmadığı ve bu durumun aile bütçesine etkisi konusunda ağırlıklı olarak (10 katılımcı) psikolojik destek ihtiyacı (psikolog, psikiyatr, oyun terapisi vb.) olduğu ve sadece çocukları için ya da kendileri ve çocukları için psikolojik destek aldıklarını belirtmişlerdir. Psikolojik destek ihtiyacı olmakla birlikte maddi yükünden dolayı bu desteği alamayanlar da olmuştur. Bu tür özel destek ihtiyaçları için bazı annelerin kendi ihtiyaçlarından feragat ettiği ya da maneviyat ile bu ihtiyacı gidermeye çalıştıkları görülmüştür.

"Birçok insan bizim camiada psikolojik destek alıyor, ilaç kullanıyor. ... İlaç kullandım." (K2)

"Oğlum ergen. 13-14 yaşında. Hatta birkaç hafta sonra psikolog ya da psikiyatriste götüreceğim. Zorlarsa belki o beni zorlayacak. Çocuk ve ergen psikiyatristi. 1 seans ücreti 1.000 TL. Ayda bir ya da iki kez olacağını düşünüyorum." (K5)

"Eylül ayında psikoloğa götürdüm. Haftada 250 TL seans ücreti ile. Benzin, yemek derken o gün bana 400-500 TL ye geliyor ve aynı zamanda o gün nöbet de tutamıyorum." (K7)

"Oğlumun o dönemde 7-8 yaşlarında idi. Özel oyun terapistine çok fazla para harcadım. Benim halen böyle bir terapistte ihtiyacım var. ... Özel muayeneye gidip ücret ödeyeceğime kızımın bir aylık etüt parasını karşılarım fikrini öne çıkarıyor." (K11)

"Psikolojik desteğe ihtiyacım oluyor, inancım ile üstesinden gelmeye çalışıyorum." (K13)

Çocuğun baba ile ilişkilerinin hane gelirine etkisi de çoklu dezavantajlılıkların kesişiminde ele alınan örneklem için önem arz eden bir konudur. K18, eşi vefat ettiği için bu sorudan muaf tutulmuştur. Geri kalan 17 katılımcıdan 6'sı baba ile görüşmenin hane gelirine etkisini olumsuz, 4'ü olumlu, 4'ü etkisiz (nötr) olarak tanımlamıştır. Katılımcılardan 3'ü çocukların babalarıyla görüşmediğini belirtmiştir. Hane gelirine yönelik olumsuz etkiler arasında yoğunluk gösteren konular; çocukların ihtiyaçlarının babalar tarafından yeterli düzeyde karşılanmaması ve çocuklarını babası ile görüştürmek için masrafları annelerin üstlendiği durumlar üzerinde yoğunlaşmıştır.

"Düzenli olarak her hafta sonu görüşürler, haftalık harçlık verir, yemeğe de çıkarlar. Eğer bir ihtiyaç olursa bazen destek de olur. Bunun çocuklara tabi ki artısı oluyor. Çocuklarına çok düşkündür babaları." (K10)

"Çalıştığım için babası bu konuda destek olmuyor. Benim zaten gelirim var, maaşım var, o şekilde bakıyor. Mahkeme ne karar verdiyse ona uyuyor, onun da işine öyle geliyor zaten." (K2)

"Kızım ile ilişkileri iyi olmadığı için maddi zararı oluyor psikologlara götürdüğüm için. En son Kurban Bayramında kıyafet, ayakkabı almıştı. Nafakayı vererek görevini yaptığını düşünüyor." (K7)

"Babası Ankara'nın yakın bir ilçesinde olmasına rağmen çocuklarım ile pek görüşmüyor. Bu durum babasının tercihi. Zaman zaman ben götürüyorum, kendisi getiriyor. Bu durum nadir de olsa hane giderini olumsuz etkiliyor." (K11)

"Çocuğum babası ile düzenli görüşün diye şehir değiştirmedim. Babasının aracı olmadığı için ben kendim Gölbaşı'ndan çocuğumu her hafta sonu babasının evine Çankaya'ya götürüyorum, daha sonra gidip alıyorum. Bu durum maddi açıdan bütçemi olumsuz etkiliyor. Manevi olarak beni çok yoruyor." (K15)

"Kızım babasının istemediği bölümü yazıp kazanınca babası nafakayı yarıya düşürmüştü." (K12)

Katılımcılarda çoğunlukla babanın ebeveynlik sorumluluğunu nafaka vermeye indirgemesi olgusu gözlenmiştir. Nafakanın tam olarak ödenmediği durumlara da rastlanmıştır. Ayrıca bazı tek ebeveyn kadınların, çocuğu babası ile görüşürmen maddi yükünü de üstlenmesi söz konusudur. Baba ile ilişkilerin ve baba desteğinin görece olumlu olduğu örneklerde hane gelirine olumlu bir katkı gerçekleşirken; baba tarafından hiç destek görülmeyen ya da yeterli düzeyde destek görülmeyen ailelerde bu durum annelerin üzerine psikolojik ve maddi yükler bindirmekte ve memnuniyetsizlik oluşturmaktadır.

4.3. Geçim Stratejileri

Katılımcıların geçim stratejilerini beş tema altında toplamak mümkündür. Bunlar; şahsi ihtiyaçları öteleme (kendi ihtiyaçlarından feragat etme), çocuklarla ilgili harcamalarda masrafı daha az olan seçeneği tercih etme, borçlanma ve kredi kullanımı, ek gelir elde etme ve klasik tasarruf yöntemleridir. Bulgular Önür ve Ergöz'ün (2021) sonuçlarını ihtiyaçları öteleme bağlamında desteklemektedir. Geçim stratejilerine dair katılımcıların sıklıkla ifade ettikleri kelimeleri gösteren kelime bulutu aşağıda Şekil 2'de yer almaktadır.

Şekil 2. Geçim Stratejileri Kelime Bulutu

4.3.1. İhtiyaçları Öteleme Olgusu

Çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamak için kendi ihtiyaçlarından feragat etme durumu katılımcıların tamamı tarafından dile getirilen bir konu olmuştur. İlk olarak temel ihtiyaçlar; yeme, içme,

barınma sonrasında ise çocuklarının ihtiyaçları ve eksiklerinin tamamlanmaya çalışıldığı belirtilmiştir. Annelerin ihtiyaçları temel ihtiyaçlar ve çocukların ihtiyaçlarından sonra; sıra gelir ise, üçüncü sırada yer almaktadır.

“En son telefonum tamamen bozulduğunda, tamamen gittiğinde almak zorunda kaldım ama genelde hep ona odaklı. Çocuk falan olmasa ben bu kadar çalışmazdım yani.”(K5)

“Çocuğumun giderleri önceliğim olduğundan ötürü bir şey alınacaksa önce çocuğuma alıyorum. Eğer param artarsa ve çocuğumun herhangi bir ihtiyacı olmazsa o zaman kendime bir şeyler alıyorum. Çocuğum ile aynı cinsiyetten olmamız ve aynı numaralı ayakkabıları giymemiz bizi avantajlı hale getiriyor. Tek ayakkabıyı ortak kullanıyoruz. Kızımda bedenine uygun olan kıyafetleri benim dolaptan kullanıyor.”(K15)

“Önceliklerine göre sıralıyorum ihtiyaçlarımı. Bu ay mesela arabayla ilgili bir masrafım olduysa dışarıda yemek yemiyorum. Tatil olduysa ve yol yaptıysam, memlekete gittiysen başka yerden kısıyoruz, o şekilde dengelemeye çalışıyoruz.”(K2)

4.3.2. Daha Az Maliyetli Olanı İkame Etme Olgusu

Katılımcılar çocukların masrafları ile ilgili geçim stratejileri konusunda genellikle daha az maliyetli olan seçeneği tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Örneğin; bakıcı yerine etütler, aile desteği, dışarda yemekten vazgeçme, okula beslenme ile gönderme, kendilerine göre yemek pişirme, servis masrafı olmaması için yakın okullara kaydettirme, araç yerine toplu taşıma kullanma ve çocukların giyim ve teknolojik aletleri yaş sırasıyla kullanması durumlarından bahsetmişlerdir:

“Kızımı etütlere verdim. Ders bittiği an, okullarda etüt saati vardı. Etütlere para ödedim, akşam geç çıksın diye. Evde bakıcı değil, etütleri kullandım.... Ablamdan destek aldım.” (K1)

“Dışarıda yemek yemesini istiyorum fakat aile bütçesini düşünüyor ve kendini kötü hissediyor dolayısıyla yemek yemiyor. Çocuğum biz evli iken gitar kursuna gidiyordu, ayrıldıktan sonra mevcut ekonomik koşullar müsaade etmediği için kurs aldırabiliyorum, halbuki gitar çalmayı çok seviyor.” (K13)

“Beslenme ihtiyaçlarını evden karşılıyorum. Çocuklarımın annem bunu alamaz yük olmayalım kaygısı, beni ezik hissettiriyor, okuldaki arkadaşlarının refah seviyesine ulaşamaması beni çok yıpratıyor.” (K14)

“Tek ebeveyn olmanın ve bütün yükünü üstlenmenin dezavantajını yaşıyorum maalesef. ... Çocuğum devlet okulunda tam gün 15:00'e kadar okuyor, sonrasında kurslara kalıyor. ... Çocuğumun okuldaki yemek ihtiyacını evden beslenme hazırlayarak karşılıyorum.” (K15)

“Çocuklarım arasında giyim ve teknolojik aletler geçiş yapıyor. Eskiyen veya yıpranan malzeme hemen atılmıyor. En küçük çocuğumdan sonra kullanım süresi dolan teknolojik aleti çocuklarım satın kendilerine harçlık yapıyorlar.” (K18)

4.3.3. Borçlanma ve Kredi Kullanımı Olgusu

Borçlanma ve kredi kartı kullanımı da ödemelerin ötelenmesi amacıyla kullanılan bir diğer geçim stratejisi olarak ifade edilen konular arasındadır. Araştırmaya katılanların 15'inin kredi ya da borç ödemeleri (ev, araba, kredi kartı) bulunmaktadır. 3 katılımcının ise borcu bulunmamaktadır. Karaaslan

ve Opçin'in (2020) ve Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı'nın (2021) bulgularında rastlanan, eski eşten kalan borçluluk olgusuna çalışma bulgularımızda da rastlanmıştır.

"Önce temel ihtiyaçları hallediyorum. Faturalara, haftalık market veya pazar için belirli bir miktar ayırıyorum. Geri kalanları kaskoymuş, arabanın bir şeyiymiş ya da alınacak ekstra ayakkabımı vs. onları kredi kartını kullanarak harcıyorum. Böylelikle kredi kartından aldığım için bir ay sonraya kaymış oluyor."(K1)

"Kredi çekme durumunu öğrenmek zorunda kaldım."(K6)

"Tüm giderlerimi kredi kartı üzerinden yapıyorum. Yoksa ay sonunu getiremiyorum."(K8)

"Anlaşmalı boşanabilmek için beraber kredi alarak edindiğimiz evi ona bıraktım ve ödemelerini yapıyorum." (K10)

"Ayrıldıktan sonra hayatım hep kredi ödemek ile geçti. Eşim ile ayrılmadan önce onun yeni aldığı arabası için kredi çekmiştim. Ayrılık söz konusu olunca 2 yıl boyunca onun arabasının kredisini de ödemek zorunda kaldım." (K11)

"İki ayı kredi ödemem var, toplamda 100.000TL borcu kaldı. Ayrıca 25.000 TL limitli kredi kartı kullanıyorum, limiti tamamen doldu. Kredi kartı alış-verişlerimde taksitleri ertelemek için bankaya başvuruda bulunuyorum. Zaman zaman ek hesabı kullanıyorum." (K15)

"Borçlarımı zamanında ödeyemiyorum ancak asgari kısmını ödemeye çalışıyorum, ödeyemediğim durumlarda tek çare ek hesap ile çözüm yoluna gidiyorum. Bu durum da faizin başka bir yönü..."(K13)

"Borçlarımı son bir senede zamanında ödeyemiyorum. Ötelemeye başlayınca kredi veya esnek hesabı kullanıyorum. Eşimin vefat etmesi ile boşluğa düştüm, maalesef faize bulaşıyorum." (K18)

4.3.4. Ek Gelir İhtiyacı Olgusu ve Ek Gelir Elde Etme Kanalları

Katılımcıların 15'i ek gelir ihtiyacı hissettiklerini, 2'si böyle bir ihtiyaçları olmadığını, 1'i ise geçmişte ihtiyaç duyduğunu ancak güncel olarak böyle bir ihtiyaç olmadığını belirtmiştir. Ek gelir elde etme kanalları temel olarak üç düzeyde yoğunlaşmaktadır. Bunlar; etüt gibi ek dersler, hafta sonu T. C. Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığının (ÖSYM) sınav görevleri ve özel ders vermektir. Kulüp faaliyetleri, etüt merkezinde çalışmak, çeviri yapmak, soru kontrolü yapmak ve takı tasarımı cevaplarına ise birer kere rastlanmıştır. Ek gelirlerle ilgili kanalların ağırlıklı olarak eğitim alanında yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Ek gelir ihtiyacı duyanların bazı ifadeleri şu şekildedir:

"Hiç hayatımda söylemediğim bir şeydi kendime. Benim de bir şeyler yapmam lazım. Son 6 ay içinde çok söyledim kendime. ... Hayatımda ilk kez kurs açtım öğretmenlere. Akşam derslerim bittikten sonra iki saat tasarım kursu verdim. Bir aylıktı, bitti."(K4)

"Hayatımda ilk defa geçen sene çok ihtiyaç hissettim. Acaba taksiye mi çıksam diye gerçekten düşündüm. Borçlarım geçen sene çoktu ve kızım rahatsızdı, haftada bir defa psikoloğa götürmek zorundaydım. Ek bazı sorunlar olduğu için gerekiyordu." (K7)

"Ek gelir ihtiyacı hissediyorum. Çocuklarımla eğitim ihtiyaçları hayatımın olmazsa olmazı durumunda. Rutin giderlerimin dışında aylık yeni bir gider kalemi çıktığında; aracımın arızası gibi ödeme imkanım olmuyor, eylül ayında okul başladığında eğitim masrafları bizi çok zorluyor." (K11)

“Memleketimden zeytinyağı ve zeytin getirip satıyorum elde ettiğim gelir ile harçlık yapıyorum.”(K13)

“Zaman zaman ek gelir elde etme ihtiyacı oluyor. Şuan mevcut gelirim ile sadece anı kurtarıyorum, kenara bir kuruş para ayıramıyorum. Bu durum çocuğumun gelecekte eğitim ihtiyacını nasıl gidereceğim endişesine yol açıyor.” (K15)

Araştırmada tek ebeveyn olmanın ve çocuk bakımının getirdiği sorumlulukların ek gelir elde etme kanallarını özellikle oluşturacağı bakıcı gibi ek bakım masrafları veya çocukların evde yalnız kalmalarının istenmemesi sebebiyle tıkadığı tespit edilmiştir. ÖSYM sınavlarında görev alma konusunun çocukların yaşına göre değişiklik gösterdiği görülmüştür.

“Daha çok bir işle daha mı uğraşsam, bir şeyler daha mı yapsam diye çok düşündüm ama onu bırakamadım, küçükken. Bu sefer de bakıcı masrafım çıkacaktı ya da birilerine bırakıp rahat olamayacaktım zaten de çalışma saatlerimiz çok yüksek olduğu için hafta içi çalışıyorduk öyle bir şeye imkanım olmadı. ... ÖSYM sınavı en az 4-5 saat sürüyor, bu sefer evdeki çocuk aç kalıyor vs. o biraz büyüdükten sonra yapmaya başladım.” (K1)

“Hafta sonu çocuğum küçük olduğu için sınav görevi alamıyorum.” (K6)

“Çocuğun eğitim masrafları arttıkça ek iş yapmak zorunda kalacağımı düşünüyorum. Çocuğumu yalnız bırakamadığım için sınavlarda sıklıkla görev alamıyorum.” (K17)

“Ek gelir olarak haftada bir defa pansiyon nöbeti tutuyorum. Ayda bir defa tutsam da olur normalde. Okul bitince kızım evde yalnız kalıyor. Eğer evde yalnız kalacak olmasa haftada 2 defa da pansiyonda nöbet tutabilirim.” (K7)

“Ek gelir ihtiyacından ötürü özel ders vermek zorundayım. ÖSYM'nin sınavlarına katılmam pek mümkün olmuyor. Kızım küçük olduğu için evde abisi ile yalnız bırakma imkanım yok. Daha önce annemler ile beraber yaşıyor iken ÖSYM'nin bütün sınavlarında aktif görev alıyordum idim.” (K11)

Bununla birlikte ÖSYM sınav katılımının sınırlı olduğu ve maddi getirisinin yeteri olmadığı belirtilmektedir.

“Bunlar çok fazla söylendiği gibi çok şey değil. Bir kere görev alırsan yani aylar sonra belki bir daha sana sıra gelebilir. Bunun da çok bir ekstrası yok aman aman bir şeyi yok bir sürü insan başvuruyor sonuçta senede bir ya da iki kere sıra gelebilir.” (K2)

“Puan usulüyle oluyor görev aldıkça puan alıyorsunuz tekrar görev almak istediğinizde düşük puanlı olanlara görev veriliyor. Yani sizin daha önceden görev aldığımız anlaşılıyor ve tekrar görev verilmiyor.” (K2)

“Alıyorum. O kadar da komik rakamlar ki. Bu hafta bir sınava girdim 170 TL. Ya ben öğlene kadar ordaydım, bunu kızıma söyleyemiyorum, anne bunun için mi gittin diyecek diye.” (K4)

Ek gelir elde etme kanallarından bir diğeri olan özel ders verme konusunda ise branşın etkili olduğu, dolayısıyla bu kanalın her öğretmen tarafından aktif olarak kullanılmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca öğretmenlik mesleğinin toplum nazarındaki itibarının ek gelir çabalarında psikolojik bir engel olabildiği görülmüştür.

“Branşım ile ilgili de ek ders verme imkanı yok.” (K9)

“Mesela bir müzik öğretmeni bir yerlerde sahne alıyor ek gelir etmek için. Branş öğretmenleri ekstradan dersler veriyorlar. Kolay kolay hiçbir öğretmen tek öğretmen maaşıyla geçinemiyor zaten. Herkes ekstra bir şeyler yapıyor. Benim branşında benim ekstradan yapabileceğim pek bir şey yok yani.” (K2)

“Branşım din kültürü olduğu için özel ders talep edilmiyor. Geçen yıl ek bir gelir elde etmek için açık lise öğrencilerine ders verdim.” (K16)

“Araştırdım ne yapabilirim diye. Ama öğretmen olunca başka bir işte çalışmanı da tuhaf karşılıyor insanlar. Niye maaşınız var gibi görüyorlar ya da öğretmenin statüsüne o ufak işleri yakıştırmadıkları için çok şey olmuyor yani. Bir de alanınız olursa yapabiliyorsunuz, ben meslek öğretmeniyim ama kültürcüler bunu daha çok yapabiliyorlar, özel ders verebiliyorlar dershanede çalışabiliyorlar. Bizim meslek öğretmenlerinde böyle bir imkan da yok. Karşılığı olan bir iş de yok, o yüzden bulamadım kendime uygun bir şey.” (K1)

Araştırma neticesinde, ihtiyaçlarını öteleyerek, daha az maliyetli olanı ikame ederek ve borçlanarak geçim stratejisi geliştirmeye çalışan tek ebeveyn kadın öğretmenlerin oldukça önemli bir kısmının ek gelir ihtiyacı olduğu tespit edilmiştir. Ancak ek gelir kanallarının önünde bazı engeller mevcuttur. Bunlardan ilki, çocukların bakım sorumluluklarını babaların üstlenmekten kaçınması, kendi ailesi ile aynı şehirde bulunmayan öğretmenlerin, bu sorumluluğu bir başkasına aktaramaması veya yakın çevreden destek alamamasıdır. Ayrıca öğretmenlerin kendi mesleklerinin yanı sıra ek iş olarak ticaret vs. gibi fatura kesebilecekleri herhangi bir iş yapmaları 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun (1965) 28. maddesi ile sınırlandırılmıştır. Emekli Sandığı dışında SSK gibi diğer sosyal güvencelere de dahil olamazlar. Bu kapsama sosyal medya aracılığı ile satış yapmak da dahildir. Bu durumda ek gelir elde etmek isteyen katılımcılar; ÖSYM sınav görevlerini, ek dersleri ve özel dersleri tercih etmek durumunda kalmaktadır. Ancak ÖSYM sınav görevlerinin sınırlı olması, maddi getirisinin çalışılan süreye değmemesi ve özel derslerde hususi olarak bazı branşlardaki öğretmenlerden özel ders talep edilmemesi bu kanalları da sınırlandırmaktadır.

Toplum tarafından, statüsü yüksek bir meslek mensubu olan öğretmenlerin başka işlerde çalışmasının garipsenmesi, öğretmenleri ek iş yapmaktan alıkoyabilmektedir. Bakım sorumluluğu annede olan (özellikle yaşı küçük, duygusal açıdan zorlanabilecek ya da öz bakım yeterliliklerine sahip olmayan) çocukların ek gelir elde etmek için harcanan zamanda evde yalnız bırakılmaması veya bu durumun ek bakım masraflarına yol açması da ek gelir kanallarını tıkayan bir diğer olgu arasında yer almaktadır. Bu nedenle çocuğun evde yalnız kalmasındansa gelir elde etmemek daha çok tercih edilmektedir.

4.3.5. Klasik Tasarruf Yöntemleri

Klasik tasarruf yöntemleri; yoğunluklarına göre; alışverişten, hane içi işlerden, enerji masraflarından, ulaşımdan ve yaz tatillerinden tasarruf olarak sıralanmıştır. Ancak bu yöntemlerin tasarruf amacından ziyade geçim stratejisi olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

Gündelik konular olan alışverişten, hane içi işlerden ve enerji masraflarından tasarruf yöntemleri; uygun fiyatlı pazarlara gitmek ve market indirimlerini takip etmek, halk ekmek tercihi, evde kışlık yiyecek hazırlığı, fiyatı uygun olan dönemde aynı üründen stok yapmak, marka tercihindense vazgeçmek,

sezon sonunu bekleme, temizlik için yardımcı almamak, enerji kullanımına dikkat etmek şeklinde sıralanmaktadır. Alışveriş ile ilgili ifadelerden bazıları şu şekildedir:

“En uygun nereyse oraya gidiyoruz. ... Daha önceden bilmediğim, adını duymadığım markaları alıyorum. ... Çünkü başka türlü yetiştirmeniz mümkün değil.” (K2)

“Tabii, herkes gibi karşılaştırma yapıyorum. Ne ucuzsa onu takip ediyorum. ... Fiyat/gramaj karşılaştırması yapıyorum ama acil bir şey olursa alıyorum. Stoklamaya da gidiyorum deterjan gibi bozulmayacak ürünlerden, merkezi bir yerde oturduğum için birine diğerine girip karşılaştırma şansım var.”(K8)

“Kişi başı sebze alıyorum. ... Boşanma sürecinden sonra tasarruf etmek için bunlara dikkat etmeye başladım.”(K10)

“İhtiyacımız olsa bile indirim sezonlarını bekliyoruz. Çocuğumun kışlık mont ihtiyacını yazın alıyorum. Burada amacım tasarruftan ziyade gelirimim yetmemesi. ... Kışlık ihtiyaçlarım; tarhana, salça, tereyağı, kuru sebze ve peynirimi memleketten getiriyorum.” (K13)

Bununla birlikte; katılımcıların tek ebeveyn olmasının getirdiği sorumlulukların ve zaman kıtlığının; alışverişte tasarruf yöntemlerini sınırlayabildiği görülmüştür:

“Gıda için çok market falan gezemiyorum. Onun için zamanım yok çünkü. Her şeye ben koşturduğum için. O kadar çok iş oluyor ki evde.” (K4)

“Pazar alışverişine vakit olmadığı için çıkamıyorum.”(K11)

Katılımcıların tamamında ev işlerine yardımcı alınmadığı tespit edilmiştir. Bu durum yine toplumsal bir beklenti olarak kadının tam zamanlı bir işte çalışıyor olsa bile bütün işleri aynı anda yapabilme zorunluluğu duyması ile ilişkili olabilir. Nitekim katılımcıların çoğu eve yardımcı almama durumunu tasarruf olarak yorumlamamıştır. Hane içi işler ve enerji giderlerinden tasarrufla ilgili ifadelerden bazıları ise şu şekildedir:

“Temizlik için düzenli bir yardımcı alamıyorum, kendim yapıyorum. Elektrik, doğal gaz, su harcamalarını azaltmak için tasarruflu davranmaya gayret ediyoruz.” (K17)

“Tasarruf sağlamak için bir tek çocuklarımın yattığı odanın doğal gazını açıyorum, sürekli ışıkları ve çeşmeleri kapatmak zorunda kalıyorum. Kendi yattığım odanın bile doğal gazını açmıyorum. Bu kadar tasarruf tedbiri almama rağmen elektrik çok fazla geliyor, aylık 500 TL elektrik faturası geliyor.” (K13)

Ulaşım masraflarından tasarruf yöntemleri; öğretmen kartı kullanma, toplu taşıma tercih etme, arabayı az kullanma, çocukları yakın okula kaydettirme, arabayla okula giden bir arkadaşına eşlik etme olarak sıralanmıştır.

“Öğretmen kartım var, metroyla gidiyorum. ... Arabayla gitsek çok benzin tutuyor. Metroyla gitsek çok yoruluyoruz, çok mesafe oluyor ama aynı şeye denk geliyor. Toplu taşıma daha uygundu. Şimdi artık eskisi kadar değil.” (K1)

“Ulaşım masrafımız olmasın diye kızımı da yakın yerde dershaneye gönderiyorum. Oğlum da yakın okula gidiyor.” (K4)

“Aylık sadece araç yakıtım 1.200 TL ve sadece bulunduğum ilçe sınırlarında zaruri ihtiyaçlar için aracımı kullanıyorum. ... Sokakta çok fazla köpek olması küçük kızımın güvenliği açısından zorunlu olarak trafiğe çıkmama neden oluyor.”(K13)

Ek ders geliri olmadığı için gelirlerin azaldığı yaz dönemlerinde yaz tatillerinden tasarruf yöntemleri ise ailenin yanına gitmek, memlekete gitmek, otel yerine pansiyonda kalmak, çadır tatilleri, çocuğu babası ile tatile göndermek olarak sıralanmıştır.

“Mart ayından beri biriktirsem tatile gidebiliyorum. Bütçem yetmediği için butik otellere büyük yerlere bakmıyorum. Çadır tatili yapabiliyoruz. Kamp merkezlerinde kalıyoruz. Günlük 500 TL mal oluyor yeme içme konaklama. Bu şekilde 7-10 gün kalabiliyoruz.” (K7)

“Son iki yıldır tatil yapmıyorum. Çocuklar babası ile gidiyorlar. Bu şekilde ayarlamaya çalışıyoruz. Kendi yazlıkları var, oraya gidiyorlar.”(K10)

“Yaz tatili planlaması yapamıyorum. Annemlerin evine gidiyoruz. Yaz tatillerini aile ile geçiyoruz. Şu anki şartlarda otele gidip tatil yapmak mümkün değil.”(K11)

“Artık yaz tatili planlaması yapamıyoruz.” (K18)

Bulgulardan hareketle klasik tasarruf yöntemlerinin daha az maliyetli olana yönelme olgusu ile ilişkili olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu durum hane içi işlerin kadınlar üzerindeki yükünü de artırmaktadır. Bu çalışma kapsamında elde edilen bulgular; kadınlar arasında erkeklere kıyasla, çalışan kadınlar arasında ise çalışmayan kadınlara kıyasla daha fazla yaşanan zaman yoksulluğunun (Bkz. Kart & Öngör, 2023, s. 25) tasarruf yöntemlerini sınırlandırdığını göstermektedir.

4.4. Sosyal Politika Beklentileri

Katılımcıların sosyal politika beklentilerinin tespiti yaşanan dezavantajlı durumların giderilmesinde yol gösterici olması bakımından son derece önemlidir. Bu beklentiler özellikle birbiri ile iç içe geçmiş olan psikolojik ve maddi destek çerçevesinde yoğunlaşmıştır.

4.4.1. Psikolojik Destek İhtiyacı

Birbiriyle kesişen sorunlar arasında tek ebeveyn kadın öğretmenler ve çocukları; gerek ailevi problemler gerek maddi koşullardan kaynaklanan sebeplerle psikolojik desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Bu ihtiyaç bazı katılımcılar tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

“Öğrencilerimizle ilgili en ufak bir sorunda rehberlik servisinden, sosyal hizmetlerden yardım isteyebiliyorken bizim yaşadığımız süreçlerde boşanma gibi vefat gibi hastalık gibi böyle hayatın olağan akışını sekteye uğratacak durumlarda hiçbir destek yok. İnsan hayatını gerçekten değiştiren durumlardan bahsediyorum. Vefat, hastalık, boşanma, ayrılık. Bu tür durumlarda tek başımızayız.” (K2)

“Devlet bu gibi durumlarda maddi ve manevi destek verebilirdi. ... O süreçte yaşadığım problemler sebebiyle okula bir süre gitmeme hakkım olabilirdi. Bir müddet nasıl ölüm izni evlilik izni oluyor. O dönemde de bir süre izin verilebilir. Çünkü kendinizi hiç toparlayamıyorsunuz, odaklanamıyorsunuz.”(K10)

“Ruhsal dengesi güçlü olan bir insan ayakları üzerinde durur, parayı yönetir, geçim stratejilerini doğru bir şekilde belirler. Ruhsal dengesi yerinde olmayan bir insan parayı da yönetemez, var olan parayı göremezsin, bulamazsın, beceremezsin. ... Tek ebeveynli ailelerin ruh sağlıklarını koruyabilmesi için gerekli psikolojik desteğin devlet tarafından tam olarak verilmesini istiyorum. Babasını erken yaşta kaybeden erkek çocukların yaşayacağı depresyon çok sonrasında çıkıyor. Çocuklarının geleceği ve evlilik sürecinden doğacak maddi gider kalemi beni çok endişelendiriyor. Tek çare olarak kredi çekmek aklıma geliyor. Birinci çocuk için krediye başvursam ikinci ve üçüncü çocuk da nasıl bir yol izleyeceğim.”(K18)

Türkiye’de Mülga Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı/Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından tek ebeveynli aileler hakkında araştırmalar yapılması ve *“tek ebeveynli ailelere yönelik aile eğitim programı”* hazırlanması olumlu bir faaliyet olarak değerlendirilmektedir. Ancak tek ebeveyn annelerin bilişsel esnekliği, yaşam doyumu ve psikolojik sağlamlığını konu alan bir çalışmada; eğitim desteği, ekonomik destek ve istihdam desteğinin yanı sıra; ihtiyaç duymaları halinde tek ebeveyn annelere psikolojik ve psikiyatrik destek sağlanması gerekliliğine yönelik kanıtlar sunmaktadır (Odacı vd., 2022, ss. 326-327). Bu noktada Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının sağladığı psikolojik destek hizmetlerinin, diğer paydaşlarla (diğer kamu kuruluşları, yerel yönetimler, STK’lar) desteklenmesi önerilmektedir (Demirel, 2021, s. 141). Bu araştırma kapsamında elde edilen sonuçlar da; tek ebeveynli ailede yetişen çocuklar ve tek ebeveyn kadın öğretmenlerin iş/aile sorumluluğu ve maddi koşullar sebebiyle -birden fazla dezavantajdan kaynaklanan nedenlerle- ciddi anlamda psikolojik desteğe ihtiyaç duyduklarını, ücretsiz kamusal hizmetlere erişimde sorunlar yaşadıklarını göstermekte ve psikolojik destek hizmetlerinin yaygınlaştırılmasına yönelik önerileri desteklemektedir.

4.4.2. Maddi Destek İhtiyacı

Maddi destek ihtiyacı maaşların diğer meslek ya da işlere göre düşük kalması (nitelikli çalışan yoksulluğu), aile yardımı ve nafaka miktarlarının ayarlanması üzerinden dile getirilmiştir.

“Öğretmen maaşları artık çok cüzi bir miktar olarak kaldı. Uzmanlık olayı bana iyi oldu ama diğer öğretmen arkadaşlar için öyle olmadı. Öğretmen maaşları iyileştirilmeli, şu an güvenlik görevlisi olarak işe başlayan birisi 15 bin lira ile başlamış ama ben 11 bin lira alıyorum. Buraya kolay gelinmiyor, ben İngilizce öğretmiyim, 5 sene okul okudum. KPSS aşaması, atanma aşaması kolay değil. Kesinlikle hiçbir mesleği küçümsemiyorum ama verilen emeği göz önüne alarak söylüyorum.”(K8)

“Sağlık giderlerinde kesinlikle desteğe ihtiyaç duyuyoruz; iki çocuğumun da çocuk ve ergen psikoloğuna ihtiyacı var bu ihtiyacı devlette asla gideremiyoruz çünkü randevu alamıyoruz. Eğer randevuyu alabilirsem 3 ay sonrasına veriliyor. Diş tedavisi için tel takılması lazım devlette 2 yıl sonrasına randevu veriliyor. Bir tel tedavisi 40.000-50.000 TL ben tek başıma nasıl bu tedavinin üstesinden geleceğim.” (K13)

657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu (1965) 202. maddesine göre; aile yardımı evli olan devlet memurlarına her ay ödenmektedir. Boşanma veya eşin vefatı halinde, aile yardım ödeneği kesilmektedir (Şentürk, 2016, s. 112). Nitekim tek ebeveyn olma sonrasında bir gider kalemi olarak değerlendirilen çalışmayan eşin giderlerinin ortadan kalkması sebebiyle bu ödemenin sonlandırıldığı görülmektedir. Ancak giderlere odaklı bu yaklaşımda çalışmayan eşin hane içi işlerin yerine getirilmesi, çocukların okula taşınması vb. piyasada ekonomik karşılığı olan ancak ücretsiz sunulan bazı faydaları olduğu gözden

kaçırılmaktadır. Eşin evden gidişi ile birlikte ücretsiz emek ile sunulan bazı işler ya piyasada maddi bir değer karşılığı alınmakta ya da tek ebeveyn olan eşin bu işlere zaman ayırması zaman yoksulluğu yaşamasına sebep olmaktadır. . Bu durum Atila-Demir ve Genç-Çelebi'nin (2017) çalışması ile de örtüşmektedir. Ayrıca ekonomik destek ihtiyacı bir katılımcı tarafından Türkiye'de aile yardımı konusundaki uygulamanın eleştirisi şeklinde gerçekleşmiştir:

“Erkek öğretmenlerin eşleri çalışmıyorsa ek bir ödemeleri var. Atıyorum 500 lira kadar. Ama bizim gibi tek çalışan, çocuğumuz olduğu halde, eşimiz de olmadığı halde böyle bir ödenek yok. Bu erkek hocalara böyle bir hak tanınmışken benim gibi tek başına çocuğu olup savaşılan insanlara da bu ödenekten olması gerektiğini düşünüyorum. Onu eşi çalışmadığı için devlet destekliyorsa benim eşim olmadığı için devlet beni desteklemeli, aynı mesleği yapıyorum. Ben de çocuğum olduğu için, bir ailem olduğu için ne kadar bir eş olmasa da küçük bir aileyim. Aile desteğinin bizim gibi insanlara da yatırılması gerektiğini düşünüyorum ya da bunu talep ediyorum.”(K1)

“Evlenenler eşinden dolayı çok cüzi miktarlarda eş yardımı alıyor. Çocuk yardımı alıyor. Ayrılma durumunda da benim gibi olan arkadaşlarıma da bir miktar yardımcı olunabilir. Bunlar çok elzem durumlar.”(K2)

Katılımcılar tarafından kamuda çalışan annelerin “nitelikli” ve “çalışan” olma durumunun boşanma davalarında birer dezavantaja dönüşebildiği de belirtilmiştir. Bu durumda nafaka miktarları değerlendirilirken nitelikli çalışan yoksulluğu ve diğer eşin yanlış beyanı gibi konulara daha fazla özen gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir. Nitekim erkekler, boşanma sürecinde nafaka ödememek için ayrıca çaba gösterip ve çeşitli yollara başvurabilmektedir. Bunlar; kendini sigortasız çalışan olarak göstermek, mahkemeye doğru beyanda bulunmamak, sahip olunan mal varlıklarını bir başkasının üstüne geçirerek mal varlığı yokmuş gibi göstermek şeklinde çeşitlenebilmektedir (Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, 2021, s. 25). Çalışmada bu veriyi doğrulayan bulgulara ulaşılmıştır.

“Eşlerin ayrılmasında verilen nafaka ücretinin daha fazla iyileştirilmesi gerekiyor. Eski eşim ile boşanma aşamasında iken kendisi kamu personeli idi. Mahkeme 1.800 TL nafaka ödemesine karar verdi. Daha sonra kendisi istifa edip işsiz olduğunu beyan etmesi üzerine nafakaya itiraz etti ve mahkeme iki çocuk için 900 TL uygun gördü. Eski eşimin çok fazla ekonomik imkanı olmasına rağmen bu yola başvurması, mahkemenin ise böyle bir karar vermesi bizi çok yıprattı. Mahkemelerin daha dikkatli karar vermesi gerekiyor.”(K11)

“Devletin eşinden ayrı tek ebeveyni anneleri sosyal ve hukuksal anlamda da desteklemesi gerekiyor. Bu süreçte adliye koridorlarında çok yıprandım. ... Eski eşim çok fazla zorluk çıkarttı benim bunlarla mücadele edecek gücüm olmadığı gibi avukat tutacak param da yoktu. Devletten avukat talebinde bulunduğumda git fakirlik kağıdı getir diyor. Bizim durumdaki insanlara neden ücretsiz avukat verilmiyor?”(K13)

Tek ebeveyn annelere yönelik olarak Fransa, Hollanda, İsveç ve İngiltere’de uygulanan sosyal politikaların incelendiği bir çalışmada (Ünal, 2014) Fransa, Hollanda ve İngiltere’de tek ebeveyn ailelere çalışma koşuluna bağlı olarak şartlı nakit desteği verildiği; İngiltere’de düşük gelir grupları için çalışan vergi kredileri sunulduğu, İsveç’te ise tek ebeveyn aileler için gelişmiş nafaka ödemesi dışında özel bir politika yürütülmediği tespit edilmiştir. Türkiye’de ise sosyal politikalar, kadın istihdamını destekleme ve genel sosyal refah uygulamaları üzerinden ilerlemekte; eşi vefat etmiş kadınlara sosyal yardımlar söz konusu olmaktadır. Yararlanıcıların bir kısmını tek ebeveynli ailelerin oluşturduğu uygulamalar olmasına rağmen; Türkiye’de tek ebeveynlerin ihtiyaçlarına yönelik özel politika ya da uygulamalar

henüz tam anlamıyla varlık göstermemektedir (Demirel, 2021, s. 136; Ünal, 2014, ss. 121-127). Literatürde tek ebeveyn ailelere çocukların eğitim masrafları için destek sunulması, devlet tarafından genişletilmiş nafaka sistemine geçilmesi (Ünal, 2014, ss. 129-131), temel bir ücretin garanti edilmesi, çocukların eğitim ve bakım masraflarına dair indirimler (Gönülaçan-Özer & Öztürk, 2022, s. 234) gibi öneriler de bulunmaktadır. Bu çalışma kapsamında elde edilen sonuçlar da literatür ile uyumlu olacak şekilde tek ebeveyn annelere ve özellikle eğitim çağındaki çocuklarına maddi destek sunacak sosyal politikalara duyulan ihtiyacı göstermektedir.

Sonuç

Birden fazla dezavantajın bir araya gelmesi ile oluşan çoklu dezavantajlılıkların kesişiminde ele alınması gereken ve oransal olarak hatırı sayılır bir kesim olan tek ebeveyn kadınların hane içi/bakım sorumlulukları ve çalışma yaşamına maişet meselesi eklendiğinde bir dizi olgu ortaya çıkmaktadır. Bu araştırmada da tek ebeveyn kadın öğretmenlerin maddi koşulları ve geçim stratejileri görece homojen bir sosyo-ekonomik yapıya sahip olan Ankara ili özelinde ele alınmıştır.

Araştırma kapsamında elde edilen bulgulara göre, Parlak ve Ak'ın (2022) çalışması ile örtüşür bir biçimde tamamı devlet okullarında öğretmen olan ve çalışmaya devam eden 18 katılımcıdan 16'sı çocukları ile birlikte yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır. Öğretmen katılımcıların meslekleri itibarıyla vasıflı çalışan yoksulluğu ile karşılaştıklarını göstermektedir. Tek ebeveyn olduktan sonra katılımcıların gelir seviyeleri düşmüştür. Hanedeki çocuk/ların refahı da bu durumdan etkilenmekte, üstün yararları ve elde edebilecekleri yetkinlikler, maddi koşullar sebebiyle sınırlanmaktadır. Bununla birlikte bazı maddi külfetlerin azaldığı durumlara da rastlanmıştır. Kira ödemek, bireysel ya da kurumsal destek mekanizmalarından yararlanamamak, nafaka miktarının yetersizliği, çocukların ve annelerin psikolojik ve özel destek ihtiyaçları ve baba ile ilişkilerdeki olumsuzluklar hane bütçesini olumsuz etkilemektedir. Bu durumlar bazı geçim stratejileri geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Geçim stratejileri bağlamında örneklem grubunda en yoğun deneyimlenen davranışlar; şahsi ihtiyaçları öteleme, daha az maliyetli olana yönelme, borçlanma-kredi çekme ve klasik tasarruf yöntemleri ile bilinçli tüketime gitme olarak özetlenebilir. Ek gelir kanalları daha çok ek dersler, ÖSYM sınavları, özel dersler ve eğitim alanıyla ilgili çözüm arayışları üzerinden şekillenmektedir. Ancak çocukların yaşı, ek bakım masrafları, çocukları evde yalnız bırakamamak ve sınav ücretlerinin yetersiz görülmesi, ÖSYM sınavlarına katılımı; branş farklılıkları özel ders verme imkanını ve Devlet Memurları Kanunundaki sınırlamalar ek gelir elde etme kanallarını sınırlandırmaktadır. Benzer şekilde tek ebeveyn olmanın getirdiği yükler ve sıklıkla yaşanan zaman kıtlığı klasik tasarruf yöntemlerini de sınırlayabilmektedir. Kadınlar piyasalaştırılarak ücret karşılığı yaptırabilecekleri hane içi işleri tasarruf amacıyla kendileri üstlenmektedirler. Kira ödemeyen, yeterli düzeyde ek gelir elde edebilen, aile desteği gören, çocukların baba ile iletişimi sağlıklı olan tek ebeveynlerin nispeten geçim stratejilerinin ve mevcut maddi durumlarının daha iyi olduğu gözlemlenmiştir.

Araştırmanın yapıldığı zaman diliminde örneklemdeki 16 katılımcının aylık ortalama gelir düzeyinin yoksulluk sınırının altında kalması, verilen sembolik iştirak nafakası miktarları, hatta nafaka ödenmemesi ya da eksik ödenmesi durumu, ailevi destek mekanizmalarının çoğunlukla işlememesi, kurumsal sosyal destek imkanlarının yetersizliği gibi sebepler birbirine eklendiğinde çoklu

dezavantajlılıklar kapsamında örneklem grubu için vasıflı çalışan yoksulluğu konusu gündeme gelmektedir. Tek ebeveynlik ve kadın olma sebebiyle istihdamda ortaya çıkması muhtemel bariyerler düzenli bir meslek olan öğretmenlik özelinde mevcut değildir. Nesilden nesile aktarılan yoksulluk bağlamında çocukların mevcut durumdan ne kadar etkileneceği konusu tartışmalı olmakla birlikte; bu çalışma özelinde katılımcıların eğitilmiş olması, çocuk/larının eğitim ve sosyal imkanlar gibi alanlarda ayırdığı payı kendi refahlarından feragat pahasına artırmıştır.

Elde edilen bulgular genel anlamda Coşan (2018), Acar (2001), Genç (2019), Halisdemir (2020), Feyzioğlu ve Kuşçuoğlu'nun (2011) iş-aile dengesi bağlamındaki çalışmaları ile örtüşmektedir. Ek olarak yerel ve kültürel öğelerin katılımcıların geçim deneyimlerini etkilediği gözlenmiştir. Özellikle toplumun kadına yüklediği sorumlulukların tek ebeveyn olma durumunda geçim bağlamında ağırlaşması, kalifiye ve çalışan kadın olma durumunun getirdiği avantajların (nitelikli bir öğretmenin ek iş yapıyor olmasına yönelik olumsuz bakış açıları, ücretsiz avukat temininde fakirlik kağıdı istenmesi, boşanma davalarında nafaka tespitinde nitelikli ve çalışan kadın olarak değerlendirilmek gibi) dezavantajlara dönüşebildiği de görülmüştür.

Bu araştırma kapsamında elde edilen bulgular muhtemel politika önerilerini hem maddi hem de psikolojik destek yönünde şekillendirmektedir. Tek ebeveynliğe geçiş sürecinde çok yönlü destek ihtiyacı söz konusudur ve ilgili kesimin sosyo-ekonomik profiline duyarlı sosyal politikalar geliştirilmesine gerek duyulmaktadır. Bu bağlamda sosyal ve psikolojik destek sunan birimlere erişebilirliğin artırılması ve ilgili birimlerin yaygınlaştırılması gerekmektedir. Tek ebeveynliğe geçiş sürecinin sosyal bir risk ve ailevi bir kriz dönemi olarak yorumlanması, böylece özellikle hanedeki çocukların eğitime dair ihtiyaçların karşılanması amacıyla aynı ve nakdi destek mekanizmalarının kurulması önerilmektedir. Diğer yandan kadınlara yönelik mesleki/beceri ve yetkinlik kazandırıcı eğitimlerin yaygınlaştırılması, uzun vadede tek ebeveynlik ile ilişkili yoksulluğun önüne geçmede proaktif bir yaklaşım olarak kilit rol oynayabilir. Ayrıca araştırmaların gösterdiğine göre uzun ebeveyn izinleri ve yüksek miktarda aile yardımı çocuklu hanelerde yoksulluğu azaltmakta, özellikle ücretsiz doğum izni tek ebeveyn anne istihdamını kolaylaştırmaktadır (Maldonado & Nieuwenhuis, 2015, s. 411). Bu bakımdan erken çocukluk gelişimi ve çocuk yoksulluğunun engellenmesi için de hem uygun ebeveyn izinleri hem de aile yardımlarının toplum yapısına uygun şekilde yapılandırılması elzemdir. Nitekim tek ebeveyn anne profiline duyarlı etkili aile ve istihdam politikalarının birbiri ile uyumlu olarak tek ebeveynlerin yaşadığı çalışan yoksulluğunu ve sosyal yoksunlukları azaltabileceği düşünülmektedir.

Etik Kurul İzni

Bu çalışmanın etik kurul izni İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 09/11/2022 tarihli ve 1375027 numaralı kararı ile alınmıştır.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür Beyanı

Makaleyi önemli ölçüde geliştiren yorumları için Editör ve üç anonim hakeme teşekkür ederiz.

Kaynakça

- 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu (1965).
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=657&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Acar, H. (2001). Tek ebeveynli ailelere yönelik feminist sosyal hizmet müdahalesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 12(3), 13-25.
- Ak, Y. (2019). *Çoklu bir dezavantajlılık olarak engelli yoksulluğu: Türkiye örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arslan, P., & Yıldırım, S. (2015). Theoretical frameworks, methods, and procedures for conducting phenomenological studies in educational settings. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 6(1), 1-20.
- Atila-Demir, S., & Genç-Çelebi, Ş. (2017). Tek ebeveynli ailelerin sorunları: Nitel bir araştırma. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(13), 111-128.
- Aydiner-Boylu, A., & Öztop, H. (2013). Tek ebeveynli aileler: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Sosyoekonomi*, 19(19), 208-220.
- Balaban-Salı, J. (2018). Verilerin toplanması. İçinde A. Şimşek (Ed.), *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* (ss. 108-133). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Berthoud, R. (2003). *Multiple disadvantage in employment: A quantitative analysis*. Joseph Rowntree Foundation.
- Bohnsack, R., Marotzki, W., & Meuser, M. (2006). *Hauptbegriffe qualitativer sozialforschung*. Budrich.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (ss. 241-258). Greenwood Press.
- Bramley, G., Fitzpatrick, S., Edwards, J., Ford, D., Johnsen, S., Sosenko F., & Watkins, D. (2015). *Hard edges: mapping severe and multiple disadvantage in England*. Lankelly Chase Foundation.
- Butterworth, P. (2003). Multiple and severe disadvantage among lone mothers receiving income support. *Family Matters*, 64, 22-29.
- Buvinić, M., & Gupta, G. R. (1997). Female-headed households and female-maintained families: Are they worth targeting to reduce poverty in developing countries? *Economic Development and Cultural Change*, 45(2), 259-280.
- Chant, S. (1997). *Women-headed households: Diversity and dynamics in the developing world*. Palgrave MacMillan Press.
- Chant, S. (2003) Female household headship and the feminisation of poverty: Facts, fictions and forward strategies. *LSE Gender Institute New Working Paper Series*, (9), 1-65.
- Ciabattari, T. (2005). Single mothers, social capital, and work-family conflict. *Upjohn Institute Working Paper* (No. 05-118), 1-35. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.746444>
- Coleman, M. J., & Ganong, L. H. (2014). *The social history of the American family an encyclopedia*. Sage Publications.

- Coşan, B. (2018). Dünyada ve Türkiye’de sosyo-ekonomik bir problem olarak tek ebeveynli aile olgusunun çok boyutlu değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(41), 259-294.
- Çamur-Duyan, G. (2010). Yoksulluğun kadınlaşması: Altındağ örneği. *Aile ve Toplum*, 6(22), 19-29.
- Çoban, M. N. (2021). *Tek ebeveyn olarak annelik deneyiminin sosyal politika yaklaşımı çerçevesinde incelenmesi: Türkiye-Almanya karşılaştırması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Damaske, S., Bratter, J. L., & Frech, A. (2017). Single mother families and employment, race, and poverty in changing economic times. *Social Science Research*, 62, 120-133.
- Demirel, B. (2021). *Sosyal hizmet bakış açısıyla tek ebeveynli ailelerin gereksinimleri ve sosyal politika uygulama süreci üzerine bir değerlendirme*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdoğan, S., & Kutlu, D. (2014). Dünyada ve Türkiye’de çalışan yoksulluğu: İşgücü piyasası ve sosyal koruma politikaları bağlamında bir değerlendirme. *Çalışma ve Toplum*, 2(41), 63-114.
- European Community Statistical Office. (2017). The life of women and men in Europe: A statistical portrait. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/8319991/1-18102017-BP-EN.pdf/e3fa7a28-a292-49da-839c-0edc56c893d8>
- Feyzioğlu, S., & Kuşcuoğlu, C. (2011). Tek ebeveynli aileler. *Aile ve Toplum*, 7(26), 97-110.
- Fisher, J., Languilaire, J. C., Lawthom, R., Nieuwenhuis, R., Petts, R. J., Runswick-Cole, K., & Yerkes, M. A. (2020). Community, work, and family in times of COVID-19. *Community, Work & Family*, 23(3), 247-252.
- Genç, Ö. (2019). *Tek ebeveynli ailelerin yaşadığı sorunların incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gladding, S. T. (2014). *Family Therapy: History, Theory and Practice* (Sixth Edition). Pearson Education.
- González, L. (2004). Single mothers and work. *Socio-Economic Review*, 2(2), 285-313.
- Gönülaçan-Özer, A., & Öztürk, M. (2022). Yeni sosyal risk grubu: Tek ebeveynli aileler ve sorunları. *Uluslararası Sosyal Bilimlerde Yenilikçi Yaklaşımlar Dergisi*, 6(2), 222-237.
- Halisdemir, D. (2020). *Boşanmaya uyum programının velayeti üstlenmiş anne ve çocuklarının boşanmaya uyum, psikolojik sağlamlık ve aile yaşam doyumlarına etkisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Hamzaçebi, M. (2002). Türk Medeni Kanununa göre boşanma ve ayrılık hallerinde tedbir, yoksulluk ve iştirak nafakası: Düzenleniş biçimi, mukayesesi, uygulamadaki yeri ve değeri. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10(3-4), 23-48.
- Hemingway, S. (2022). *A phenomenological examination of single mothers rising out of poverty*. (Unpublished doctoral dissertation). Walden University College of Allied Health.
- İnci, G. C. (2015). *Türkiye’de toplumsal yapının dönüşümü ve boşanmaların kadın emeğine etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Karaaslan, İ., & Opçin, E. (2020). Tek ebeveynli ailelerin aldıkları sosyal yardımlar ve sosyal yardım beklentileri üzerine bir araştırma. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1(2), 81-103.
- Kart, E., & Öngör, H. (2023). Çalışan kadın yoksullar ve yoksulluğuna dair. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 22(1), 12-29.
- Kavşut, F. (2015). Tek ebeveyn olan kadınların sosyal dışlanmışlık sorunu: Ankara örneği. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 50(1), 48-67.
- Lokshin, M., Harris, K. M., & Popkin, B. (2000). Single mothers in Russia: Household strategies for coping with poverty. *World Development*, 28(12), 2183-2198.
- Maldonado, L. C., & Nieuwenhuis, R. (2015). Family policies and single parent poverty in 18 OECD countries, 1978–2008. *Community, Work & Family*, 18(4), 395-415.
- Markova, E. (2015). Bulgaria: Education trade unions warns that teachers are 'qualified working poor'. *Eurofound*. <https://policycommons.net/artifacts/1830336/bulgaria/2571635/>
- Marsh, A. (2001). Helping British lone parents get and keep paid work. In J. Millar & K. Rowlingson (Eds.), *Lone parents, employment and social policy: Cross-national comparisons* (ss. 11-36). Bristol University Press. <https://doi.org/10.51952/9781847425386.ch002>
- McLanahan, S., & Sandefur, G. D. (1996). *Growing up with a single parent: What hurts, what helps*. Harvard University Press.
- Misra, J., Moller, S., & Budig, M. J. (2007). Work-family policies and poverty for partnered and single women in Europe and North America. *Gender and Society*, 21(6), 804-827.
- Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı (2021). *Kadına yönelik şiddet: Kadınların deneyimleri, kurumlar ve mecralar*. https://morcati.org.tr/wp-content/uploads/2021/09/MorCati_Dissensus-6.pdf
- Müderrişoğlu, S., Semerci, P. U., Çakar, B. Y., Karatay, A., & Akkan, B. E. (2013). *Çocuk refahı belgesi*. T.C. Kalkınma Bakanlığı. <http://www.sck.gov.tr/wp-content/uploads/2020/02/Cocuk-Refahi-Belgesi.pdf>
- Neubauer, B. E., Witkop, C. T., & Varpio, L. (2019). How phenomenology can help us learn from the experiences of others. *Perspectives on Medical Education*, 8, 90–97.
- Nieuwenhuis, R. (2022). Single parents competing in a dual-earner society: Social policy to level the playing field. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 702(1), 114–128.
- Nieuwenhuis, R., & Maldonado, L. C. (2018). Single-parent families and in-work poverty. In H. Lohmann & I. Marx (Eds.), *Handbook on In-Work Poverty* (ss. 171-192). Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781784715632.00016>
- Odacı, H., Ülken, E., & Bülbül, K. (2022). Tek ebeveyn olan annelerin bilişsel esneklikleri ve yaşam doyumları arasındaki ilişki: Psikolojik sağlamlığın aracı rolü. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 22(55), 305-338.
- Önür, H., & Ergöz, B. (2021). Dar gelirli ailelerde kadınların yoksullukla mücadele stratejileri. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 13(1), 199-225.

- Öztürk, M. S. (2012). *Tek ebeveynli ailelerin yaşadıkları ekonomik güçlüklerin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Parlak, Z., & Ak, Y. (2022). Çalışan yoksulluğu: AB ve Türkiye’de durum analizi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 13(1), 117-143.
- Roman, C. (2017). Between money and love: Work-family conflict among Swedish low-income single mothers. *Nordic Journal of Working Life Studies*, 7(3), 23-41.
- Rosengard, A., Laing, I., Ridley J., & Hunter, S. (2007). *A literature review on multiple and complex needs*. Scottish Executive Social Research.
- Şenses, F. (2019). *Küreselleşmenin öteki yüzü: Yoksulluk*. İletişim Yayınları.
- Şentürk, F. (2016). Türkiye için bir aile sigortası model önerisi. *Sosyal Güvençe Dergisi*, 5(9), 102-139.
- Şimşek, A. (2018). Evren ve örneklem. İçinde A. Şimşek (Ed.), *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* (ss. 108-133). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Tamiya, Y. (2019). Lone mother households and poverty in Japan-new social risks, the social security system and labour market. In J. Liu & J. Yamashita (Eds.), *Routledge Handbook of East Asian Gender Studies* (ss. 253-266). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315660523>
- Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2014). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması TAYA 2006* (2. Baskı) (Ed. Mustafa Turğut). Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 01.
- Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2022). *İlçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması SEGE-2022*. *Araştırma Raporu* (8), 1-126.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2022a). Gelir ve yaşam koşulları araştırması bölgesel sonuçları, 2021. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-ve-Yasam-Kosullari-Arastirmasi-Bolgesel-Sonuclari-2021-45582>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2022b). İstatistiklerle aile. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2021-45632>
- Ünal, N. (2014). *Tek ebeveyn annelere yönelik sosyal politikalar: Farklı ülke örnekleri*. (Uzmanlık tezi). T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Wong, Y. L. I., Garfinkel, I., & McLanahan, S. (1993). Single-mother families in eight countries: Economic status and social policy. *Social Service Review*, 67(2), 177-197.
- Woodhams, C., Lupton, B., & Cowling, M. (2015). The snowballing penalty effect: Multiple disadvantage and pay. *British Journal of Management*, 26(1), 63-77.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, E. (2011). Aile ve evlilik türleri. İçinde K. Canatan & E. Yıldırım (Eds.), *Aile Sosyolojisi* (2. Baskı) (ss. 65-82). Açılım Kitap.
- Y.y. (2011). *Tek Ebeveynli Aileler*. T.C Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Zartler, U., Beham, M., Kromer, I., Leitgöb, H., Weber, C., & Friedl, P. (2011). *Alleinerziehende in österreich: lebensbedingungen und armutsrisiken sozialpolitische studienreihe*, (7). OGB-Verl. <https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/41264>

